

Katedra: Katedra primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro základní školy
Kombinace: Učitelství pro 1. stupeň základní školy

**Poznávání Afriky a přírodních národů
prostřednictvím výtvarného projektu**

**An identification of Africa and native people
through the visual project**

**Die Erkennung des Afrika und der natürlichen Nationen
durch das künstlerischen Projekt**

Diplomová práce: 2007–FP–KPV

Autor:
Jitka Hauschwitzová

Podpis:

Adresa:
Jelení Boudy 102
543 51, Špindlerův Mlýn

Vedoucí práce: MgrA. Škaloudová Puchmajerová Lucrezia

Konzultant: MgrA. Škaloudová Puchmajerová Lucrezia

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
78	15061	42	1	16	17

V Liberci dne: 20. 4. 2007

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Jitka Hauschwitzová
adresa: Jelení Boudy 102, 543 51 Špindlerův Mlýn
obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Název DP: Poznávání Afriky a přírodních národů prostřednictvím výtvarného projektu

Název DP v angličtině: An identification of Africa and native people through the visual project

Vedoucí práce: MgrA. Škaloudová Puchmajerová Lucrezia

Konzultant:

Termín odevzdání: duben 2007

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné.resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 30. 6. 2006

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant): Jitka Hauschwitzová

Datum:

Podpis:

Název DP: Poznávání Afriky a přírodních národů prostřednictvím výtvarného projektu

Vedoucí práce: MgrA. Škaloudová Puchmajerová Lucrezia

Úvod: Objevná cesta za uměním černého kontinentu – výtvarný projekt za poznáním Afriky. Afrika z geografického hlediska a umění přírodních národů. Vysvětlení významu jednotlivých barev v rámci afrického kontinentu. Jaké materiály používali. Zaměření na keramiku – přírodní pece.

Cíl: Cílem diplomové práce bude seznámení s Afrikou jako kontinentem, naznačení klimatu a prostředí, ve kterém žij přírodní národy. Výtvarného projektu se zúčastní děti navštěvující keramický kroužek. Samostatná výtvarná činnost dětí bude zaměřena na práci s hlínou. Ukázat, že i v rámci keramického kroužku lze vytvořit výtvarný projekt, který poslouží k seznámení s kulturou jiných zemí – africkou kulturou. Na závěr bude uvedena fotodokumentace výtvarného projektu.

Požadavky: Realizovat výtvarný projekt se všemi náležitostmi – dokumentace, praktikum v keramickém kroužku. Poznání země i ze zeměpisného hlediska. Zamyslet se nad možnostmi využití dalších přírodních materiálů.

Literatura: ROESELLOVÁ, V.: *Řady a projekty*. Sarah, Praha 1997. ISBN 80-902267-2-8
LAUDE, J.: *Umění černého světadílu*. Odeon 1973.
KŠICA, M.: *Masky a sochy Afriky*. Kšicová, Brno 1999. ISBN 01/ 506-73-09/4

Poznávání Afriky a přírodních národů prostřednictvím výtvarného projektu

HAUSCHWITZOVÁ Jitka

DP- 20007

Vedoucí DP: MgrA. L. Škaloudová Puchmajerová

Resumé

Diplomová práce se zabývá využitím výtvarného projektu pro seznámení s africkým kontinentem a s africkými přírodními národy, především s jejich uměním. Teoretická část podává základní informace o africkém kontinentu, projektové metodě a o práci s keramickou hlínou. Nastiňuje využití výtvarných technik aplikovatelných na tvorbu přírodních národů. Praktická část se zabývá výtvarným projektem, Objevujeme krásy Afriky. Výtvarný projekt se skládá z 11 úkolů, které byly realizovány v rámci keramického kroužku při Základní škole ve Špindlerově Mlýně.

Klíčová slova: výtvarný projekt, africký kontinent, přírodní národy, keramika, modelování, dekorování, výtvarné techniky

An identification of Africa and native people through the visual project

Summary

This diploma work deals with the use of an art project which aims at getting to know the african continent and the natural nations of Africa and especially their art. The theoretical part gives basic information on the african continent, the method of the project and on the work with the ceramic clay. It outlines the use of the art technics which could be aplicated on the art of the natural nations. The practical part deals with the art project „Discovering the beauty of Africa. The project consists of 11 tasks which were realised within a free-time ceramics activity at the Basic school at Špindlerův Mlýn.

Key words: visual projekt, african continent, natural nations, ceramics, modelling, decorating, art technics

Die Erkennung des Afrika und der naturlichen Nationen durch das künstle - rischen Projekt

Zusammenfassung

Diese Diplomaarbeit beschäftigt sich mit der Nutzung von einem künstlerischen Projekt, der mit dem afrikanischen Kontinent, afrikanischen Naturnationen und vor allem mit deren Kunst bekanntmachen soll. Der theoretische Teil gibt die Grundinformationen über den afrikanischen Kontinent, die Projektmethode und die Arbeit mit dem Töpfer-ton. Diese Diplomaarbeit deutet auch die Nutzung von den künstlerischen Methoden an, die man bei dem Schaffen der Naturnationen anwenden kann. Der praktische Teil beschäftigt sich mit dem künstlerischen Projekt Wir entdecken die Schönheiten von Afrika. Das künstlerische Projekt besteht von 11 Angaben, die im Rahmen eines keramischen Hobbykreises auf der Grundschule in Špindlerův Mlýn realisiert waren.

Schlüsselwörter: das künstlerische Projekt, die natürliche Nationen, die Keramik, das Modellieren, die Dekoration, die gestalterische Techniken

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom(a) povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci: 20. 4. 2007

Podpis:

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí diplomové práce MgrA. Škaloudové Puchmajerové za milý a vstřícný přístup. Děkuji všem dětem, které se zúčastnily našeho výtvarného projektu, Základní škole ve Špindlerově Mlýně za možnost realizování projektu v keramickém kroužku. A v neposlední řadě patří mé poděkování rodině za trpělivost a přáteli za pomoc při fotodokumentaci.

OBSAH

1. ÚVOD	9
1.1. Cíle	9
1.2. Hypotézy	10
2. TEORETICKÁ ČÁST	11
2.1. Afrika a přírodní národy	11
2.1.1. Afrika nejen z geologického pohledu	12
2.1.2. Umění přírodních národů	13
2.1.2.1. <i>Techniky, materiály a nástroje</i>	14
2.1.2.2. <i>Masky</i>	15
2.1.2.3. <i>Sochařství</i>	17
2.1.3. Africký ornament a tvar	17
2.1.4. Význam barev v Africe	19
2.2. Projekty a techniky ve výtvarné výchově.....	19
2.2.1. Výtvarné projekty	19
2.2.1.1. <i>Stavba výtvarného projektu</i>	20
2.2.1.2. <i>Postup při sestavování výtvarného projektu</i>	20
2.2.2. Výtvarné techniky	21
2.2.2.1. <i>Kresba</i>	22
2.2.2.2. <i>Malba</i>	22
2.2.2.3. <i>Grafika</i>	23
2.2.2.4. <i>Modelování</i>	23
2.2.2.5. <i>Přírodní materiály</i>	24
2.3. Hlína a práce s ní	25
2.3.1. Druhy hlíny.....	25
2.3.2. Pomůcky a nástroje.....	28
2.3.3. Přírodní pece.....	31
2.3.4. Metodiky, způsoby práce s hlínou, na co si dát pozor.....	33
2.3.5. Techniky modelování	36

2.3.5.1. Modelování z hroudy	36
2.3.5.2. Modelování z válečků	37
2.3.5.3. Modelování z plátů	38
2.3.5.4. Modelování z formy	39
2.3.5.4. Hloubení	39
2.3.6. Dekorování keramiky	40
2.3.6.1. Plastické dekorativní techniky	40
2.3.6.2. Rytecké dekorativní techniky	41
2.3.6.3. Malířské dekorativní techniky	43
2.3.6.4. Leštění	44
3. Praktická část	45
3.1. Výtvarný projekt – Objevujeme krásy Afriky	45
3.2. Realizace výtvarného projektu	46
3.2.1. Návštěva Prahy	46
3.3. Postup při práci	47
3.4. Jednotlivé úkoly	48
4. Vlastní tvorba	59
5. Závěr	60
6. Seznam literatury	61
7. Přílohy	62

1. ÚVOD

„Dopustíme-li někdy zničení zbývající divočiny, něco jako lidé ztratíme ... jestliže znečistíme poslední čistý vzduch, zašpiníme poslední čisté prameny a protáhneme své dlážděné silnice posledními místy ticha. „

Wallace Stegner

Afrika je jedním z posledních míst, kde ještě můžeme pozorovat divoká zvířata. Možná, že je posledním rájem na Zemi. Nikde jinde není tak pestrá škála savců a pestrý svět ptáků jako tady. Bohužel jejich životy stále ohrožují pytláci a lovci. Mnoho afrických divokých zvířat je na pokraji vyhubení.

Afrika už není tím černým neprobádaným kontinentem Davida Livingstona a Emila Holuba, přesto pro spoustu dětí je stále zemí neznámou i trochu tajemnou, některé ani třeba nevědí, že existuje. K tomu, abychom jim africký světadíl přiblížili, je nejlepší děti zapojit přímo do procesu samotného poznávání. Poslouží nám k tomu projektová metoda. Zvolili jsme výtvarný projekt, který jsme nazvali: „Objevujeme krásy Afriky“.

Projekt je určen pro žáky prvního stupně a bude realizován v rámci zájmového keramického kroužku. Celý projekt je naplánován na dobu tří měsíců. Jednotlivé úkoly mají časovou dotaci jednu hodinu a půl, což odpovídá délce keramického kroužku. Projektu se zúčastní začátečníci i pokročilí.

Výtvarný projekt, Objevujeme krásy Afriky, se zabývá africkým kontinentem a africkými přírodními národy, především jejich umění.

1.1. Cíle

Mezi cíle této diplomové práce patří seznámení se s africkým kontinentem. Aby byly děti schopny rozeznat tvar afrického kontinentu od ostatních kontinentů, především od Jižní Ameriky. Naznačení podmínek klimatu a prostředí. Krátké seznámení s faunou a florou Afriky.

U výtvarné činnosti zaměřené na práci s hlínou patří mezi naše cíle osvojení si základních postupů zpracování hlíny a seznámení se se zásadami následné práce s keramikou. Dále ukázat dětem různé možnosti a techniky pro dekorování keramiky. Vysvětlit dětem, že jakákoliv plastická i prostorová tvorba je vícehledová. Děti by si měly uvědomit, že musí v průběhu práce pozorovat svůj výtvar kolem dokola a pracovat na něm z různých stran.

Naším cílem je také dokázat, že se i v rámci keramického kroužku můžeme pomocí výtvarného projektu seznamovat s kulturami jiných zemí – v našem případě s africkou kulturou.

1.2. Hypotézy

Předpokládáme, že osvojení základních postupů a zásad práce s hlínou proběhne u dětí zcela bez problémů. Z počátku možná budou mít problémy dívat se na své výtvary z různých stran, nejsou obvykle zvyklé na prostorovou či plastickou tvorbu, ale s tím si časem určitě poradí. Výhodné je používat malířské kroužky (točny), s jejichž pomocí nemusíme otáčet výrobkem nebo obcházet výrobek kolem dokola a pozorovat ho. Stačí nám stát na místě a otáčet pouze malířským kroužkem.

Co se týká seznámení s Afrikou a přírodními národy, domníváme se, že si děti nezapamatují všechny podané informace, ale snad si zapamatují alespoň ty základní, které je budou provázet skoro celým projektem. K lepšímu zapamatování poslouží nástěnná tabule v dílně, na které budou vyvěšeny, jak základní informace o africkém kontinentu, tak ukázky afrického umění a obrázky africké fauny a flory.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Afrika a přírodní národy

Afrika je země mnoha podob a mnoha tváří. Žijí v ní stovky národů a kmenů, které hovoří asi sedmi sty různými jazyky a nářečími. Za poslední dvě tisíciletí se v Africe velmi změnilo složení obyvatelstva. Lidé tam mají pleť černou, bílou, hnědou i žlutou se všemi odstíny mezi těmito barvami.

Pozůstatkem původního obyvatelstva jsou Křováci. Žijí v poušti Kalahari. Dodnes si zachovávají tradiční způsob života. Mají nízkou postavu a žlutohnědou pleť, vlasy jim rostou v hustých chomáčích, mezi nimiž bývá vidět holá lebka. Žijí v kočovných rodech vedených nejstaršími a nejzkušenějšími muži. Živí se lovem a sběrem. Jejich zbraněmi jsou luky a šípy, které mívají hroty napuštěné jedem.

O náboženství Křováků se toho moc neví. Vyzývají především Měsíc a různé přírodní síly, zejména déšť. Rádi tančí. Jejich tance bývají mimické, často napodobují pomocí zvířecích koží lovecké výjevy. Jejich malby se zachovaly na skalních převisech a mají vysokou uměleckou hodnotu. Znázorňují lovecké výjevy, tah zvířat, tanec nebo mytická zvířata.

V západní Africe žijí převážně černoši, nazývaní súdanští. Jsou obvykle vysocí a statní. Dříve byli vyhledáváni jako otroci. Pro západní Afriku jsou typické tajné společnosti, z nichž každá má své totemové zvíře, podle něhož se její příslušníci nazývají levhartí lidé, gepardí lidé, krokodýlí lidé, gorilí lidé a podobně.

(Vágner, 1979, str. 4-7)

V Nigérii jsou tři hlavní skupiny kmenů: Hausa, Joruba a Ibo. Označení Hausa má trojí význam. Znamená to jazyk, název území, kde se tímto jazykem mluví, a označení kmenů mluvících tímto jazykem. Hausové mají velmi tmavou pleť a jsou tělesně silní.

Obyvatelé východoafrického zázemí, zabírajícího Keňu, Ugandu, Rwandu, Burundi, Tanzanii, Malawi a severní Mozambik, se označují jako kmeny negro-hamitské. Obyvatelé

východní Afriky se dělí na Nilany, Nilo-Hamity a Bantu. Nilotické kmeny jsou velmi hrdé na svou vlastní kulturu. Vzhledem ke své konzervativnosti se ze všech afrických kmenů změnily za poslední století nejméně. Jsou velmi vysocí a štíhlí. Mají dlouhé nohy, ostře řezané obličej a úzké rty. Jsou především pastevcí. Nilo-Hamité žijí ve východní Africe a jejich hlavní kmeny se jmenují Masai, Suk a Karamodža. Jsou to kočovní pastevcí.

Na východoafrickém pobřeží velkých jezer žijí ještě bantuské kmeny, z nichž největší jsou kmeny Kikujů a Akambů. Kmen Makonde nejvíce proslul uměleckými plastikami.

V nejhůře přístupných rovníkových pralesích žijí afričtí trpaslíci, Pygmejové, patřící k nejprimitivnějším rasám na světě. Průměrná výška dospělého muže je 145 centimetrů, ženy bývají ještě menší. Mají dlouhý trup, nápadně malé ruce a chodidla. Jsou téměř úplně závislí na přírodě. Živí se sběrem kořínků a lovem, okolního světa se bojí a jsou okolními sousedními kmeny utlačováni.

(Vágner, 1979, str. 10-14)

Přehled dalších afrických kmenů zobrazuje mapa v příloze – příloha č.1.

2.1.1. Afrika nejen z geologického pohledu

Afrika, zvaná černý světadíl, je po Asii druhý největší kontinent na světě. Pokrývá asi pětinu celkové rozlohy souše na Zemi. Od pevnin Evropy a Asie ji odděluje uměle vybudovaný Suezský průplav. Západní pobřeží Afriky se klikatě vine podél vod Atlantského oceánu, východní pobřeží omývá Rudé moře a Indický oceán.

Na severozápadě se podél úrodného pobřeží Středozemního moře táhne pohoří Atlas a vyprahlá Sahara, největší poušť na světě. Životadárnou vláhu egyptským pouštím poskytuje řeka Nil, která přivádí vodu ze střední Afriky. Vlhkou oblast kolem rovníku a širé povodí řeky Zairu pokrývá jeden z posledních velkých deštných pralesů na světě.

Dominantou východní Afriky je řada zlomů v zemské kůře. Východoafrický příkop se táhne severojižním směrem a v některých místech je zatopen dlouhými a hlubokými jezery. Nalezneme zde i horská pásma s horami, které mají vrcholky pokryté sněhem, ale také věčným sněhem pokrytý sopečný masív Ruwenzori. Nejvyšší horou Afriky je Kilimandžáro se svými 5895 metry.

V jižní Africe najdeme jak oblasti savan, tak polopouštní náhorní plošinu Kalahari a kamenitou poušť Namib. Travnatá území na jihu, kterým se říká veldy, končí pod strmými

útesy Dračích hor. Další horská pásma se na jihozápadě sklánějí ke Střelkovému mysu, nejjihnějšímu cípu kontinentu.

Na mapě Afriky najdeme padesát států. Většina z nich bývala v područí evropských velmocí. Léta cizí nadvlády zanechala na kontinentu hluboké a těžké stopy. Od šedesátých let dvacátého století začali Afričané vládnout sami sobě. Většina lidí byla chudá a měla jen malé vzdělání. Pokusit se sjednotit v národ lidi, kteří mluvili různými jazyky a vyznávali odlišná náboženství, byl mnohdy velmi těžký úkol. Od devadesátých let dvacátého století se konaly v mnoha afrických zemích demokratické volby. V roce 1994 byl zvolen prvním černým prezidentem Nelson Mandela v Jihoafrické republice.

Afrika je jedním z posledních míst na světě, kde lze dosud spatřit tisícihlavá migrující stáda divokých zvířat. V savaně můžeme uslyšet hlasité trubení slona i řev lva. Hluboko v deštných pralesích kolem rovníku žijí rodiny goril. V řekách a močálech číhají nebezpeční krokodýli. Divoká zvířata v Africe jsou jedním z největších pokladů na Zemi. Avšak jejich život je na celém africkém kontinentu vystaven velkému nebezpečí. Mnohé druhy již byly lovením vyhubeny.

Africké rostlinstvo je velmi rozmanité a bohaté na druhy. V suchých porostech jižní Afriky se vyskytují rostliny vypadající jako oblázky, jsou to živé kameny. Rostou tu podivné welwistchie, které mohou růst i tisíc let. V parných tropických pralesích se tyčí vysoké bambusy, majestátní stromy s tvrdým dřevem i olejnaté palmy.

(Connolly, 1999, str. 130 - 134)

2.1.2. Umění přírodních národů

Zaměřili jsme se na uměleckou tvorbu subsaharských oblastí Afriky. Umění zemí Maghrebu, Libye a Egypta patří spíše do středomořské kulturní oblasti. Mimo jiné i islám postupně utkal mezi těmito zeměmi a Blízkým východem tak pevná pouta, že jejich umění se studuje jako součást umění muslimských zemí.

Evropa se s uměním subsaharské Afriky seznámila až koncem devatenáctého a začátkem dvacátého století. Objev černošského umění se všeobecně připisuje evropským avantgardním umělcům.

Oblast na jih od Sahary se začala systematicky zkoumat až v devatenáctém století. Objevily se první studie o hmotné kultuře afrického kontinentu, část byla věnována uměleckým předmětům. Na konci devatenáctého století vznikají první velká etnografická

muzea. Roku 1879 je založeno Etnografické muzeum na Trocadéru v Paříži, je to vůbec první muzeum věnované výhradně umění a řemeslům mimoevropských národů a kultur.

V roce 1915 se K. Einstein pokusil jako první formálně analyzovat africké sochařství a hledal jeho smysl. E. von Sydow ve svém díle rozlišuje africké umění na dvě kategorie –
- dokonalejší zpracování umění západní a střední Afriky a jednoduché umění východní a jižní Afriky. Kolem roku 1925 bylo africké umění zařazeno pod název primitivní nebo barbarské.

(Chatelet, 2004, str. 569 – 570)

2.1.2.1. *Techniky, materiály a nástroje*

V Africe převládá dřevěná plastika. Nezpracovává se jakékoliv dřevo. Existuje soubor pravidel, který předpisuje, jaké dřevo zvolit pro řezbářské práce. Některé vzory masek nebo sošek musí být podle předpisů vyřezány jen z určitého druhu stromu. Vyřezá-li se socha z určeného dřeva, znamená to, že se stejně jako strom, z něhož pochází, podílí na životní síle ducha nebo nesmrtelného předka. Někteří autoři (H. Baumann, E. Sydow) z toho odvozují, že původně existovalo uctívání posvátného stromu a z tohoto kultu, že snad vzniklo sochařství.

Také z technického hlediska se některá dřeva nezpracovávají. Buď jsou pro řezbářské zpracování příliš tvrdá, sukovitá nebo se příliš snadno rozpadají.

Vybavení náčiní k řezbářství závisí na krajových podmínkách, jde o různé druhy řezbářských nástrojů, teslic, sekáčů nebo nožů s dvoustranným ostřím. Užívá se i drsných listů k broušení dokončených plastik a zvláštních přípravků s palmovým olejem k umělému patinování.

Polychromované plastiky měly omezenou barevnou paletu. Barviva se připravovala z přírodních látek: kaolin – běloba, dřevěné uhlí – čerň, někdy z červeného nebo žlutého okru. V době kolonizace se objevila chemická barviva.

Zpracovávaly se i jiné materiály než dřevo. Využívali kamene, slonoviny, ale také hlínu, bronz nebo zlato. Bronzové nebo zlaté předměty byly zhotovovány technikou ztraceného vosku.

Hrnčířstvím se zabývaly ženy. Zhotovovaly předměty od tvarově nejjednodušších nádob až po antropomorfní vázy. Nádobky se vypalovaly na otevřeném ohni nebo jen sušily na slunci.

Afričtí umělci, řezbáři, sochaři pracující s kamenem, cizeléři slonoviny, keramikové a litci dokázali být rovněž vynikajícími železáři. Africké umělce lze rozdělit do dvou velkých

skupin. Do první patří specialisté na výrobu předmětů k obřadním účelům. Do druhé skupiny patří skuteční profesionálové provozující sochařství jako řemeslo.

(Laude, 1973, str. 79 – 85)

2.1.2.2. Masky

Masky se nejčastěji předvádějí při zemědělských nebo pohřebních obřadech. Zpravidla mohou nosit masku jen muži, a ženy se na ně nesmějí dívat. Ale v některých společnostech (Mende, Sierra Leone) existují zvláštní obřady jen pro ženy.

Při pohřbech a při zahajování nebo ukončení sezónních zemědělských prací je smyslem předvádění masek připomenout význačné události, které se staly na prvopočátku a vyvrcholily organizací světa a společnosti. Nejde pouze o připomínku, ale i o zopakování těchto událostí, o předvedení jejich trvalé aktuálnosti a o jakési oživení současné skutečnosti zpřítomněním mytických časů, kdy bůh tvořil svět za pomoci duchů.

Funkcí masky je v pravidelných intervalech znovu potvrzovat pravdivost a přítomnost mýtů v každodenním životě. Má zároveň také zajišťovat kolektivní život se všemi jeho činnostmi a složitostmi.

Zcela jiné je použití masek při iniciačních obřadech. Mladí lidé se při této příležitosti shromažďují opodál vesnice na odloučeném místě, kde se podrobují zkouškám, aby se změřila jejich fyzická i morální zralost. Procházejí školením, které je postupně zasvěcuje do tajů náboženství a vštěpuje jim úctu k zákonům společnosti. Učitel se někdy objevuje v masce. Ztělesňuje ducha, který přinesl lidstvu poučení.

Tance v maskách připomínají smysl zasvěcování, dospívající hoch je mrtev pro svůj starý stav a rodí se pro stav dospělosti.

Maska se může užívat také k ochraně společnosti proti zločincům a čarodějům. Maska ochraňuje toho, kdo ji nosí.

U masek se často prolínají lidské znaky se zvířecími. Mají nejružnější náměty: fantazie a obrazotvornost tu hraje velkou úlohu. Zobrazují se známá nebo obávaná zvířata, která hrála určitou roli při tvoření světa nebo při iniciaci: zajáci, gazely, opice, antilopy, ptáci, někdy hadi nebo i sloni a pardáli. Jindy masky zpodobují lidské bytosti nebo bytosti s lidskými rysy: jsou idealizované, satirické, představují koketní dívky, stařeny, koktavé muže nebo cizince. Jiné složitější znázorňují neživé předměty.

I kresby na tvářích (které se po obřadu smývají) je možno plným právem považovat za masky v širším smyslu. Jsou dočasné, trvají jen po dobu tance a musíme je odlišovat

od všech trvalých zásahů na těle anebo v obličeji, prováděných k úpravě zevnějšku.

Maska má chránit proti posedlosti, ale zároveň je v ní životní síla.

Typy masek

1) masky z listí a proutí

Masky z trávy a listí jsou spíše jen oděvy nebo neformální masky a vnášejí živé, hýřivé barvy do pestrého pohybu při tanci, v němž splývají nebo jednotlivě vynikají.

Jiné masky z tkanin nebo z provazů, upletených z vláken, mají jen tvar těla, které maskují. Protože jsou z poddajného materiálu, navazují těsně na oděv, k němuž patří. Přejít od masek z poddajných látek k maskám, které mají pevný tvar, vyřezaný ze dřeva, tvoří typy vyrobené na konstrukci z proutí anebo z rákosy.

Tyto masky značně velkých rozměrů, ale lehké, tanečnicka úplně zakrývají.

2) masky kryjící jen tvář

Tyto masky se vyskytují ve formě od plochého nebo jen nepatrně plastického znázornění k velmi hmotným výtvorům, jejichž objemy volně vyčnívají do prostoru. Mohou se členit podle prostorového uplatnění forem, podle charakteru a hloubky reliéfu, ale také podle způsobu jejich skladby.

3) přílbovité masky

Tyto masky jsou vyřezávány z jednoho kusu dřeva a mají podobu lidské, zvířecí nebo nadpřirozené hlavy. Zakrývají celou hlavu svého nositele. Jsou to trojrozměrné plastiky, ačkoliv do sochařství v pravém slova smyslu nepatří.

Přilby se dají rozlišovat na ty, které mají tvar definovaný lehce zborcenou nebo prohloubenou povrchovou plochou, blízký geometrickému tělesu, a přilby, jejichž hmota je hluboce vybrána ze všech stran. Na rozdíl od masek na obličej je možné se na přilby dívat z různých stran.

4) čepelovité masky

Některé masky mají navrchu dřevěnou „lopatku“, která je někdy čtyři až pět metrů vysoká. Tato skupina masek je neobyčejně sourodá. Tvář masky tvoří reliéf na vysoké desce, někdy prolamované a zdobené pestrobarevnými motivy

geometrického charakteru.

Někdy se k desce pojí dvě vodorovná ramena, na jejichž koncích jsou připevněna dvě svislá prkénka.

5) masky završené sochami

Tyto masky mají na vrcholu jednu nebo více soch zobrazujících lidské bytosti, zvířata a někdy i předměty.

6) taneční nástavce

Do souboru masek na obličej nebo jednoduchých přílbových masek lze zařadit typy, které nezakrývají obličej ani hlavu tanečníka, ale jsou připevněny na čepičce z pletiva.

Tyto nástavce je možné třídit do dvou skupin. Nástavce jsou koncipované trojrozměrně nebo jsou řezané v jedné rovině a jsou určeny výhradně pro pohled z profilu.

(Laude, 1973, str. 135 - 175)

2.1.2.3. Sochařství

Sošky jsou nehybné předměty a zaujímají v prostoru pevně vymezené místo. Obvykle se jich užívá pro soukromé obřady, které se života kolektivu týkají pouze nepřímo. Sochy se na rozdíl od masek předvádí na veřejnosti málokdy.

Pro vlastní sochařství je charakteristické užívání dvou hlavních technik: řezby a modelování.

(Laude, 1973, str. 184)

2.1.3. Africký ornament a tvar

Afričané dávají přednost výrazným a pro naše oči neobvyklým kombinacím barev. V používaných vzorech převážně kladou důraz na geometrismus. Vrcholem geometrismu ve vytvářených vzorech patrně dosáhli Ašantové na svých tradičních aranžovaných oděvech, zvaných kente.

Oblíbeným zdobným prvkem byly zvířecí motivy, motivy lidské postavy byly vzácné. S lidskou postavou se setkáme jen zřídka, a to ještě v silně stylizované podobě, květinové a rostlinné vzory se zejména v subsaharské Africe objevily až po druhé světové válce.

Klasickou oblastí, kde se jednotlivé motivy a celé vzory uplatňují, je oděvnictví. Často

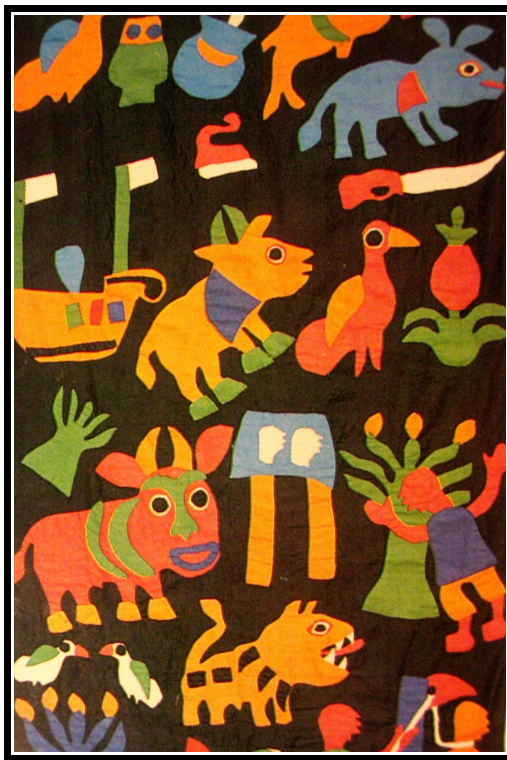
jsou na textiliích vytkávány zoomorfní motivy. Jsou to obrazy mýtických zvířat, která měla v dávné minulosti prvním lidem napomoci ke štěstí. Některá jsou chápána jako symbol určitého společenského postavení – leopard je považován za symbol moci, politického vlivu.

Na pásech látek s vyšitým vzorem se objevují motivy ptáčků, kteří jsou považováni za symbol štěstí, dále motivy květin a stromů, ale také motivy mešit či tanečníků v maskách.

Samostatnou kapitolou jsou motivy vytvářené z našívaných, zatkávaných různobarevných skleněných korálků. Toto umění bohatě rozvinuli v Jižní Africe především Zuluové, Xosové a Matabelové. U východoafrických národů, zejména Masajů a Kikujů, obohatilo toto umění zdobnost.

Pro zdobnost subsaharských oblastí platí obecně pravidlo strukturální neuspořádanosti vzorů. Zatímco masky a figury jsou modelovány většinou staticky s ohledem na symetrii, vzory dvourozměrných děl jsou komponované neuspořádaně, asymetricky.

Asymetrie je především výrazem snahy znázornit pohyb a vitalitu, které neumožňuje

zachytit poměrně strnulý kánon tradičního religiózního sochařství.¹

Obr. 1 – Pohřební závěs, bavlněná tkanina s aplikovaným vzorem. Fonové, rep. Benin, 70. léta

¹volně čerpáno: *Africký ornament a tvar*, Věra Heroldová – Šťovičková, Dr. Josef Kandert CSc., Náprstkovo muzeum, Praha 1993

2.1.4. Význam jednotlivých barev v Africe

význam pozitivní	barva	význam negativní
svatba, obnova		smrt, neštěstí
věrnost		nemoc
zdraví, plodnost		zlo, závist
spokojenost, rodinné štěstí		rozpad pravidelného řádu
společenský úspěch		lež, nerozhodnost
láska, silné emoce		agresivita
duchovní láska		smrt

(Jiroušková, 2003, str. 121)

2.2. Projekty a techniky ve výtvarné výchově

2.2.1. Výtvarné projekty

Výtvarné projekty jsou útvary se složitou klenbou úloh a často závažným myšlenkovým obsahem. Pokoušejí se sledovat více než jednu cestu při ztvárnění myšlenky nebo problému a široce vyčerpat zvolenou problematiku. Proto obkličují téma různými pohledy z několika stran. Postupně vzniká složitý obraz, který se snaží dospět k podstatě zvolené otázky.

Nejcennějším přínosem projektové metody je změna myšlení, která přivádí účastníky výtvarného procesu k mnohostrannému pojmání světa.

Východiskem pro první výtvarné projekty se stává tematická řada, kterou dále rozvíjejí odbočující myšlenkové či výtvarné podněty. Nelze se chopit několika velkých životních témat, stejně tak se nelze dotknout všech motivů, které se vynořují nad námětem nebo vycházet z jediného přístupu k řešení výtvarného projektu. Hloubku myšlenek do námětu vkládá člověk a každé téma vyžaduje specifické pojetí umožňující přiblížit se k jeho myšlenkám nebo v nich obsaženým výtvarným problémům.

Jednotlivé jevy, jejich podoby nebo souvislosti nelze jen seřadit a popsat. Myšlenky

je nutné rozvíjet specificky výtvarnými prostředky, spojovat je s prožitkovými aktivitami a přenášet je do jazyka výtvarného umění.

(Roeselová, 1997, str. 34)

2.2.1.1. Stavba výtvarného projektu

Stavbu výtvarného projektu lze přesně vymezit jen obtížně, protože je závislá na volbě tématu a na způsobu uvažování učitele. Nejčastějším východiskem bývá prosté seznamování se zkoumanou skutečností, s jevem či výtvarným problémem.

Realizace výtvarného projektu musí respektovat mnoho metodických otázek, které se uplatňují v jednotlivých fázích projektu. Z toho vyplývá, že příprava výtvarného projektu se vyvíjí podstatně déle než příprava výtvarné řady. Učitel musí sestavit kaleidoskop jednotlivých motivů

pro všechny skupiny žáků tak, aby obsahoval zřetelnou myšlenkovou linii. V jejím duchu volí skladbu látky, která optimálně odpovídá koncepci projektu a současně věku žáků, jejich zájmům, rozumovým možnostem a výtvarným schopnostem a která je v každé třídě nebo skupině zajímavá.

Výtvarný projekt zaručuje žákům svobodný přístup k výtvarnému vyjadřování, ukazuje cestu do větší hloubky a umožňuje tak překonat popisný vztah ke světu.

(Roeselová, 1997, str. 34 - 35)

2.2.1.2. Postup při sestavování

1. Záměr (stanovení cíle)

- a) objevení tématu (téma je blízké učiteli i dětem, respektuje jejich věk a zájem, děti znají smysl a cíl své práce, „vědí proč“)
- b) formulace východiska (výchovný a vzdělávací záměr, umění odpovědět na otázku „ o co tu vlastně půjde?“)

2. Plán (plánování a organizace práce)

- a) rozpracování hlavního námětu na dílčí motivy – je nutné přihlídnout k těmto momentům: ■ rozpracování zvoleného tématu v učivu ostatních předmětů
■ rozpracování zvoleného tématu ve výtvarné výchově

- znalosti žáků o tématu
- pedagogické znalosti
 - znalost obsahu učiva výtvarné výchovy jednotlivých ročníků
 - znalost dětského výtvarného projevu
 - znalost z poznatků dětské vývojové psychologie
(individuální a věkové zvláštnosti)

b) výběr nosných námětů pro jednotlivé hodiny

c) návrh výtvarných problémů a výtvarných postupů k vybraným námětům

3. Provedení (realizace projektu)

Úvodní motivací se učitel snaží získat děti pro dané téma. Vyprovokovat dětské otázky a samostatné odpovědi (překvapit, oslovit, fascinovat a nadchnout).

Zároveň usměrňuje dětské výtvarné představy k správnému záměru a smyslu činnosti.

4. Hodnocení (reflexe)

Hodnocení je významný komunikační moment mezi dítětem, jeho spolužáky a učitelem. Děti zde mají místo pro porovnávání vlastních výtvarných prací a rozpracování námětů se spolužáky. Uvědomují si různost jednotlivých přístupů, odlišnosti a konfrontují výsledky mezi jednotlivými pracemi. Děti objevují prvky, které je nenapadly, a zároveň je přivádějí k dalším úvahám nebo výtvarným aktivitám.

5. Presentace

Pokud jsou práce zveřejněné či jiným způsobem prezentované, děti tak „získají možnost uvědomit si všechny aspekty dlouhodobé práce, sledují tok myšlenek, které je obohatily, vyjasňují si své pochybnosti. Uvědomují si podíl na společné práci, který vyvolává pocti hrdosti a stimuluje jejich zájem a výtvarné aktivity“.

(Roeselová, 1997, str. 39)

2.2.2. Výtvarné techniky

Výtvarné techniky zahrnují několik disciplín – kresbu, malbu, grafiku, modelování i tvarování papíru, nové vyjadřovací prostředky.

My se budeme soustředit na výtvarné techniky, které se dají aplikovat na africkou tvorbu, a zamyslíme se i nad možností využití přírodních materiálů v tvorbě s africkou tematikou.

2.2.2.1. Kresba

Z možností, které nám techniky kresby nabízí, bychom si jako vyjadřovací prostředek kresby vybrali přírodní uhlí. Kresba nepatří k často používaným technikám afrického umělce, ale přírodní uhlí, jak jeho jméno napovídá, pochází z přírodních materiálů, které jediné může africký umělec použít ke své tvorbě. Pracuje pouze s tím, co mu příroda poskytne.

Přírodní uhlí nám nabízí různé odstíny šedé, vytváří nestejnou stopu. Jeho hlavní výhoda je ve snadném sfouknutí. Nakreslíte-li něco špatně, je velmi snadné chybu napravit.

Kreslí se s ním na papír s drsnějším povrchem. My bychom si mohli vyrobit vlastní papír, abychom se nevzdalovali od přírody. Nejvhodnější náměty při kresbě přírodním uhlím jsou skici krajiny. A jak bychom uhlí využili v tématu Afrika?

Nakreslíme si českou krajinu, nejlépe kreslíme přímo v plenéru. Vzniklou kresbu využijeme k porovnání s africkou krajinou. Nebo můžeme zadat dětem úkol, aby nakreslily, jak si představují africkou krajinu, a poté bychom porovnávaly skutečné a vymyšlené krajiny.

2.2.2.2. Malba

Na rozdíl od kresby se s malbou u afrických kmenů setkáme. Známé jsou především křovácké malby na skalních převisích, které připomínají jeskynní malby pravěkých lidí.

V malbě můžeme pracovat s experimentem. Donést si různé přírodní materiály (bobule, květy, různé plody) a zkoumat jejich barevné stopy, porovnávat barvu přírodní a barvu, kterou získáme vyluhováním s přidáním malého množství zelené skalice nebo kamence. Při použití zelené skalice bude vždy výsledná barva trochu do zelena. Pro sytější barvy z květin se doporučuje je nechat pár hodin odpočinout ve váze a až poté s nimi pracovat. Dále s těmito získanými barvami můžeme přímo malovat na určité téma. V našem případě se nabízí nechat se inspirovat křováckými malbami. Můžeme zkusit i malovat na

kameny.

V Africe si často lidé pomalovávají obličej i tělo ornamenty na různé rituály. U některých kmenů je znakem příslušnosti ke kmenu tetování. Díky novým výtvarným prostředkům jako jsou prstové barvy, které nejsou pro kůži škodlivé, se i my můžeme na chvíli stát příslušníky nějakého kmene, nebo se stát bojovníkem či lovcem chystajícím se na lov. Právě pomocí prstových barev můžeme své obličej ozdobit a vžít se do různých rolí. Nalíčit se může každý sám nebo vzájemně ve dvojicích. Protože to bude pouze hra, musíme se poté zase odlišit. Aby se nám práce s líčením zachovala, opatříme si její fotografickou dokumentaci.

2.2.2.3. Grafika

S grafikou se u přírodních afrických národů nesetkáme, ale ke grafické tvorbě můžeme zase využít přírodních materiálů. Nabízí se nám technika frotáže. I když to není pravá grafická technika, nese několik stop grafické tvorby. Frotáž je velmi jednoduchá technika, ke které potřebujeme pouze papír, tužku, uhlí nebo pastel. Slouží nám ke snímání povrchu. Přiložíme papír k povrchu a přetíráme po něm tužku, uhlí či pastel. Získáme tím snímek struktury povrchu. Ze vzniklých frotáží můžeme dále vytvářet různé koláže.

2.2.2.4. Modelování

Jako materiál aplikovatelný na africkou tvorbu bychom mohli použít sádku. Afričtí umělci byli především sochaři, řezbáři a keramici. Využití sádky je vhodnější pro druhý stupeň základní školy, ale i na prvním stupni se práce s ní nemusíme obávat.

Africký umělec by se sádkou zajisté nepracoval, ale nám poslouží k napodobení jeho práce. Místo vyřezávání a dlabání dřeva použijeme odebrání hmoty ze sádkového bloku. Vhodným tématem k této práci mohou být například různé sošky, hlavy.

K vytváření masek bychom mohli zvolit techniku kašírování. Technika sice neodpovídá africké tvorbě, ale téma ano a papíry ke kašírování jsou přírodního původu. Můžeme vytvořit obličejové masky nebo přilbovité. U přilbovitých využijeme pomocného prvku, nafouknutý balonek, který okašírujeme. Po zaschnutí můžeme masky obarvit přírodními barvami.

Velmi vhodným materiálem k modelování je hlína. Protože je náš výtvarný projekt,

Objevujeme krásy Afriky, určený pro práci s hlínou a uskuteční se v keramickém kroužku, věnovali jsme keramické hlíně celou větší kapitolu.

2.2.2.5. Přírodní materiály

Využití přírodních materiálů je velmi široké. Můžeme je použít k dozdobení výrobků, zapojit je do koláže nebo přímo z nich vytvářet různé objekty a výrobky. Příroda nám kromě květin, listů, různých plodů, sena či slámy nabízí i kamínky, kameny, klacíky, proutí, kůru. Použít můžeme šnečí ulity nebo cizokrajné mušle. Z těchto všech přírodních materiálů se dá vytvořit spousta pozoruhodných výtvorů.

Mušle, ulity jsou samy o sobě krásná dekorace. Jejich využití k dekorování výrobků se proto ihned samo nabízí. Utvářet z nich ale můžeme i celé výrobky. Zajímavě vypadá maska udělaná pouze z mušlí. Vyrobit bychom mohli i kamínkovou masku. K dozdobení těchto i jiných masek či výrobků můžeme použít různé plody – bobule, žaludy, bukvice, malé šišky.

Seno nebo sláma jsou vhodné materiály k vytváření sošek. Aby se se slámou lépe pracovalo, je dobré ji namočit ve vodě. Aby nám vymodelované tvary držely tak, jak mají, musíme je obtáčet provázkem.

Klacíky a klacky - z malých klacíků si při práci ve třídě může každý zkusit smontovat model přístřešku, obydlí z přírodního materiálu. Ke svazování klacíků k sobě bychom použili provázky, nejlépe z nějakého přírodního materiálu. Ze vzniklých modelů bychom dále mohli vybrat pár nejzdařilejších, utvořit skupinky a postavit venku větší model nebo přístřešek ve skutečné velikosti. Při výrobě modelů můžeme použít i proutí. Mladé proutí se dá velmi dobře tvarovat. Máte-li dostatek odvahy a trpělivosti, můžete zkusit vyrobit nějakou nádobu.

Při získávání přírodních materiálů je vhodné děti vést k šetrnosti, aby svými činy moc přírodě neubližovaly. Například při stavbě venkovního přístřešku využít spadané větve ležící na zemi. To by mělo platit u všeho. Raději sebrat již spadané přírodniny než je utrhnout. Pokud se musí přírodnina utrhnout, udělat to tak, aby to uškodilo co nejméně.

Prováзки z přírodního materiálu – se mohou, jak už jsme psali, použít ke spojování různých částí objektů k sobě. Můžeme však pracovat i pouze s provázky. Využili bychom textilní techniky – drhání. Také bychom do drhání mohli zapojovat námi vyrobené hliněné korálky, stejně jako Afričané našívají a zatkáávají korálky do látek.

2.3. Hlína a práce s ní

Hlína je materiál, který vznikl několik milionů let trvajícím rozkladem živcových skal nalézajících se v hojné míře v zemské kůře. Tento rozklad je způsobován především vodou, která skály narušuje, rozkládá, rozpustné materiály rozpouští a poté ukládá. Hlíny se dělí na hlíny primární a hlíny sekundární.

Primární hlíny jsou ty, které vznikají na místě, kde se nachází „ mateřská “ skála, z níž pocházejí a které s největší pravděpodobností nebyly vystaveny vlivům ovzduší. Jsou složeny z velkých částic a jejich barva je bílá. Nejsou takřka vůbec tvárné, zato jsou mimořádně čisté a mohou být páleny při vysokých teplotách. Příkladem takové hlíny je kaolin.

Sekundární (usazené) hlíny jsou ty, které byly vodou, větrem či ledem přeneseny daleko od své mateřské skály. Voda hlínu drtí a rozmělní do částic různých velikostí. Ty nejtěžší jsou uloženy nejdříve, zatímco ty lehčí jsou unášeny dál a nejjemnější částice se usadí až tam, kde voda stojí.

Sekundární hlíny jsou hlíny jemnější a tvárnější než hlíny primární, když se však smíchaly s dalšími minerály a organickými látkami, obsahují i spoustu nečistot. Tyto látky mění barvu hlíny a snižují její vypalovací teplotu.

(Chavarria, 1996, str. 27)

2.3.1. Druhy hlíny

Keramická hlína jako hmota je směsí nejrůznějších jílu a dalších složek, které jí dodávají tvárnost, poréznost a přibližnou teplotu skelnatění. Hlína musí být tvárná, aby se dala snadno modelovat, jakož i dostatečně porézní, aby rovnoměrně prosychala. Navíc je nutno, aby obsahovala malé množství tavicích přísad, abychom mohli určit, při jaké teplotě může dojít k jejímu vypálení, mezi další suroviny, které se aplikují později, patří engoby a glazury. Engoby slouží k zakrytí základního střepu, oživují keramiku za pomoci barev, zatímco glazury ji impregnují a umožňují v ní přechovávat tekutiny.

(Rosová, 2003, str. 9)

Jíly jsou pro keramiku základním předpokladem existence. Smísíme-li jílové minerály s vodou, výsledná hmota získá vynikající tvárnost. Přestože se jílovina vyskytuje téměř na celém povrchu zemské kůry, její vlastnosti se podstatně liší v závislosti na jednotlivých nalezištích.

Jíly jsou druhotným produktem zemské kůry. Vznikly rozkladem starých hornin vlivem atmosferických činitelů, z tohoto důvodu se těžební místa nenacházejí tam, kde se jíly vytvořily, nýbrž v lokalitách, kam byly naneseny a kde se usadily ve vrstvách odlišného složení, barvy a čistoty.

(Rosová, 2003, str. 10)

V hrnčířství se používají hlíny různých druhů. Kaolin, ballcay, hlína cihlářská, žárovzdorná, kameninová, hrnčířská a bentonit.

Kaolin

Jako hlína primární je kaolin hlavní složkou v porcelánových směsích a má stejný chemický vzorec jako čistá hlína. Zůstává bílé barvy, a to jak za sucha, tak po vypálení. Vypaluje se při teplotách kolem 1800 °C. Aby se zmenšil bod jeho skelnatění, mísí se s materiály jako je živec a přimíchává se i do cihlářské hlíny, aby mohla být vypalována při vyšších teplotách. Je to materiál s nízkou tvárností – nemůže se tedy používat k ručnímu modelování, může být však využit při odlévání do forem. Jakmile je vytěžen, mísí se s dalšími materiály a musí být důkladně pročištěn.

(Chavarria, 1996, str.28)

Porcelánové jíly

Porcelánová hmota se skládá z kaolinu, křemene a živce. Je velmi čistá a vůbec neobsahuje oxid železa. Její barva za vlhka je světle šedá, avšak po vypálení zbělá. Vypalovací bod se nachází mezi 1300 °C a 1400 °C. Tato hmota není plastická, a proto se používá spíše k lití, neboť k práci na kruhu je zapotřebí značného technického mistrovství. Je vysoce slinutá, s nulovou porézností a po vypálení ve vysokém žáru se stává průsvitnou.

Před vypálením glazury se doporučuje porcelán přezahnout při 900 °C či 1000 °C.

(Rosová, 2003, str. 13)

Ballcay

Tyto druhotné hlíny se vypalují snadno, ale jsou příliš plastické na to, aby mohly být používány samostatně. Mísí se proto s dalšími materiály, obzvláště kaolinem, čímž získají správný stupeň tvárnosti. Tyto vysoce plastické jíly se při styku s vodou stávají lepkavými. Při smrštění ztratí až 20 % svého objemu a skelnatí při teplotách okolo 1300 °C.

Kameninové jíly

Jsou žárovzdorné a tvárné, skelnatí při teplotách kolem 1250 – 1300 °C. Jako tavivo působí v těchto hlínách živec. Po vypálení je jejich barva proměnlivá, pohybuje se od krémové po šedou, od žluté po hnědou. Tyto jíly mají všestranné použití.

Žárovzdorné hlíny

Tyto teplovzdorné hlíny se vyznačují vysokým bodem tavení (1600-1750 °C). Jejich podstatnou část tvoří kaolinit a hliník. Jsou poměrně čisté a téměř bez železa. Po vypálení je jejich barva proměnlivá – pohybuje se od krémové po šedou.

Bentonity

Vulkanické, vysoce tvárné hlíny s vyšším procentem křemíku než hliníku. Na dotyk působí olejovitě a při styku s vodou mohou až patnáctkrát zvětšit svůj objem. Přidávají se do hliněných směsí, aby zvýšily jejich tvárnost. Vypalují se při teplotách kolem 1200 °C.

(Chavarria, 1996, str. 28)

Jíly červené obecné

Tyto jíly jsou původně hnědošedé barvy vzhledem k vysokému obsahu oxidu železa dosahujícímu 5 až 8 %, po vypálení získají barvu červenou či bílou s načervenalým nádechem, a to v závislosti na vypalovací teplotě a atmosféře v peci. Jsou to vysoce tavné jíly, a proto by se neměly vypalovat při teplotě vyšší než 1050 °C nebo 1100 °C. Jejich dokonalá tvárnost je předurčuje ke zpracování na hrnčířském kruhu či k modelování malých plastik.

Jíly bílé

Tyto jíly se za vlhka vyznačují světle šedou barvou, avšak po vypálení získávají barvu slonovinovou či bělavou. Jde o jíly poměrně porézní a velmi tvárné, u nichž je obsah oxidu železa prakticky nulový. Často se používají k zhotovování výrobků z forem, hodí

se i k vytáčení na kruhu.

Jejich vypalovací teplota se pohybuje přibližně mezi 1050 °C a 1150 °C. Před nanesením glazury se obvykle doporučuje vypálit je při 900 °C či 1000 °C .

- **bělnina**

Bělninou nazýváme bílou hrnčinu pálenou o nízké teplotě, většinou vápenitou a značně porézní. Její přirozená barva se může pohybovat od čistě bílé po šedohnědou.

- **majolika**

Majolikou rozumíme bílou hmotu o nízké teplotě pokrytou bílou cíničitou glazurou. Její výrobou se původně zabývali Arabové. Slovo majolika je odvozeno od názvu ostrova Mallorca, kde se nacházela a odkud byla přivezena do Itálie. Tento jíl je též známý pod jménem fajáns, podle města Faenza, kde se nacházely dílny, které ho původně zpracovávaly.

(Rosová, 2003, str. 12)

2.3.2. Pomůcky a nástroje

K práci s keramikou existuje velké množství náradí. Spoustu nástrojů si může člověk vyrobit sám z předmětů denní potřeby, jež po zbrúšení či zašpičatění mohou představovat vynikající řezné nástroje (špejle, brčka).

- **válečky, pytlovina, laťky**

Váleček všichni známe coby nástroj k rozvalování těsta. V keramice ho používáme k válení hlíny. Válečky jsou k dostání v různých velikostech. Po každém použití je otřeme vlhkou houbou nebo jemně oškrábeme, abychom odstranili všechny stopy přilepené hlíny.

Pytlovinu snadno seženeme v kterémkoli obchodě s textilem. Používáme ji jako podklad při válení, ale i jako pomůcku ke smrštění příliš vlhké hlíny. Lze využít i novin, ale kvůli jejich přílišné savosti hrozí, že se protrhnou a nalepí se na hlínu. Nasáklé noviny se dostávají z vlhké hlíny špatně dolů. Nemá-li člověk pytlovinu, může využít plátno. Látku si můžeme podložit dřevěnou deskou, která zajišťuje lepší manipulaci s vyválenou hmotou.

Laťky nám pomáhají odhadnout tloušťku rozválené hlíny. Vezmeme-li dvě laťky stejné výšky a položíme je na pytlovinu, usnadní nám to vyválet všude stejně vysoký plát hlíny. Proto je vhodné opatřit si několik laťek o různé síle.

- **houbičky**

Syntetické houby, které v keramice používáme, jsou užitečné zejména k prvním povrchovým úpravám zpracovávaných kusů, například k zahlazování různých nerovností. Můžeme je rovněž použít pro dekorování.

Houby s násadou nám slouží k vyhlazení těžko dosažitelných vnitřních částí keramiky nebo ke glazování v silných vrstvách.

- **gumové balonky**

Gumovými balonky provádíme zdobení, přidáváme vodu do hliněné hmoty či glazury, případně odsáváme přebytečnou vodu z vytvořeného roztoku. Po každém použití je musíme vyčistit. Jinak by se mohla uschlá náplň změnit či pokazit následující barvu.

- **rozprašovač**

Zvlhčujeme jím keramiku v průběhu práce, aby nám hlína při práci zůstávala ve tvárném tvaru. Zvlhčujeme jím i v počáteční fázi sušení, aby keramika prosychala pomalu a jistě. Jeho použití v praxi je všestranné.

- **kovová očka a hladítka**

Ocelová očka slouží k vybírání hlíny z malých plastik, hloubení a k dekorativním vrypům. Můžeme jimi i ohlazovat vytáčené kusy keramiky.

- **dřevěné špachtle**

Dřevěné špachtle mají různé velikosti a tvary: špičaté, rovné, zubaté, zakulacené... Pomáhají dostat se do úzkých míst, kam nepronikneme rukou, a slouží i k dekorování. Většinou jsou vyrobeny ze zimostrázového dřeva, pružného, odolného vůči vlhkosti a zlomení. Vyrábí se i plastové špachtle, které jsou levnější a pro školní praxi úplně stačí.

- **rydla a děrovače**

Rydla s jemnou a dlouhou špicí jsou velmi praktická pro označení průřezů i ke zdobení keramiky. Dobře poslouží i ke křížkování spojovacích ploch.

Děrovače existují o různých průměrech, a proto mají velké dekorační možnosti. Používáme je k perforaci keramiky, neboť jejich ostrá zkosená špička umožňuje pracovat

s velkou přesností a bez rizika popraskání výrobku.

Jako děrovače se dají využít brčka různých průměrů, která mírně seřízneme.

• malířský kroužek

Díky malířskému kroužku (točně) můžeme s výrobky pracovat pohodlněji, neboť jím lze otáčet, aniž bychom na něj sahal rukama. Zároveň předejdeme deformacím. Nejvíce se používá ke zdobení, například při malování čar na kruhových keramických předmětech.

• struna

Na obou koncích je upevněna k dřevěným rukojetím, za které ji můžeme držet bez obav, že bychom se pořezali. Umožňuje krájet hlínu přímo z koupené lisované hmoty. Často se používá při práci na hrnčířském kruhu k odkrojení vytočeného předmětu z kotouče.

Strunu si můžeme vyrobit sami. Stačí nám k tomu nylonová nit a například dva dřevěné kolíčky na rukojeti.

• štětce a štětky

Štětce slouží především k dekorování keramiky, ale dají se použít i při vyhlazování. Ploché štětce se používají ke zdobení širokými tahy a k dekorativním efektům, kdy necháme prosvítat podklad keramiky. Kulaté štětce využíváme k detailnější práci, zatímco štětce široké a štětky jsou ideální k dekorování velkých ploch či k oprášení sgrafit.

• nože, nůžky

Nože slouží nejen k vykrajování plátů, ale poslouží při jakémkoli zdobení, můžeme jimi vyrývat, škrábat.

Nůžky slouží k vystřihování dekorativních šablon, ale lze jimi dekorativně stříhat i hlínu samotnou.

• struhadlo

Jak již název nástroje napovídá, struhadlo slouží ke strouhání měkké hlíny. Nastrouhaná hlína se nejvíce využívá například jako srst zvířat nebo tráva.

• kelímek

Kelímky na vodu se využívají na vlhčení rukou při práci s hlínou. Nejvíce je to nutné při práci na hrnčířském kruhu. V kelímku se postupně usazuje tekutá hlína (šlikr), která se využívá při slepování či nalepování coby lepidlo.

2.3.3. Přírodní pece

Proces vypalování hlíny je znám už od pradávna. Vypalování se postupně zdokonalovalo, od vypalování hlíny v otevřeném ohni až k pecím používaných v současnosti (plynové, elektrické).

Nenajdete-li příležitost k pálení v keramické peci, lze pálit i dnes po způsobu dávných lovců doby kamenné v běžném polním ohništi. Je k tomu potřeba poměrně velký oheň. Je třeba zvolit místo, kde plameny nebudou nic ohrožovat a kde je poblíž dostatek dřeva na topení.

(Batala, 1973, str. 169)

Vypalování v otevřeném ohni

Při vypalování v otevřeném ohni musí být nejprve dřevo dokonale spáleno a do vzniklého žhavého popelu jsou dnem vzhůru uloženy hliněné nádoby. Žár popelu umožní úplné vysušení hlíny při teplotách přesahujících 100 °C, bod varu vody. To zabrání případnému pozdějšímu roztrhnutí předmětu, které by mohlo být způsobeno vypařováním vody, jež zůstala v pórech hlíny.

Poté jsou nádoby přikryty větvemi a silnějšími kousky dřeva a oheň se rozdělá tak, aby nádoby byly zcela obklopeny plameny. Neustále přikládáme a v poslední fázi pálení přidáme palivo, které hoří rychle a s vysokým žářem, čímž teplotu pálení ještě zvýšíme.

Tento typ pálení nezabere ve srovnání s pálením v pecích tolik času, ale rychlost bývá někdy na úkor trvanlivosti – předměty praskají.

Je vhodné pracovat s hlínou obsahující šamot nebo rostlinná vlákna, která činí hlínu odolnější vůči teplotním rázům vyvolaných rychlým pálením.

Před uložením do žhavého popelu můžeme nádoby předežhát, zapálíme-li v nich slámu.

(Chavarria, 1996, str. 56)

Vypalování v jámě

Vypalování v jámě vyhloubené v zemi je obdobou vypalování v otevřeném ohni.

Je však účinnější, protože stěny jámy uchovávají teplo v mnohem větší míře, a proto lze dosáhnout vyšších teplot. Navíc lepší kontrola ohně a pomalejší chladnutí snižují možnost výskytu trhlin a lomů.

Jáma by měla být přibližně padesát centimetrů hluboká a mít padesát centimetrů v průměru. Stěny jámy částečně vysušíme spálením pár větví uvnitř jámy. Do žhavého popelu opatrně uložíme hliněné nádoby. Přes okraj jámy položíme dostatečné množství železných tyčí, aby jimi mohly propadnout malé větvičky, nikoli však větší polena. Na železnou mříž dáme klestí, zapálíme je a postupným přidáváním silnějších polen zvyšujeme žár. Tak pokračujeme, dokud žhavý popel nepokryje nádoby a nenaplní celou jámu. Tím je pálení u konce. Než nádoby z jámy vyndáme, necháme je vychladnout.

Pálení v jámě můžeme zdokonalit ventilací. Oheň na dně jámy bude lépe hořet a dosáhne vyšších teplot.

Vypalování pilinami

Pilinné pece jsou obdobou pecí jámových. Existuje několik způsobů vypalování pilinami, jejich volba závisí na tom, zda se využije cihel či kovového kontejneru.

Při využití cihel lze použít cihly obyčejné nebo žárovzdorné. Nejdříve z cihel postavíme základnu a na ni pak položíme první řadu cihel, čímž určíme obvod pece. Cihly pokládáme až do požadované výše. Musíme dbát, aby byly stěny naprosto kolmé. Cihly nespojujeme cementem, aby mohl vzduch při vypalování procházet spárami mezi cihlami.

Kapacita pece bude záviset na množství nádob, které chceme vypalovat. Při velkém množství nádob k vypalování je dobré podložit jednotlivé vrstvy drátěným pletivem. Horní vrstva by se po vypálení pilin mohla propadnout na vrstvu pod sebou a tím by mohly nádoby popraskat.

(Chavarria, 1996, str. 57 – 58)

Pece na dřevo

Dřevo je poměrně laciné. Dá se využít i odpad z pil. Spalováním suchého dřeva vzniká intenzivní žár. Keramici si pece na dřevo staví většinou sami z cihel. Názory na nejlepší konstrukci se liší. Pálení dřevem rovněž zvyšuje kvalitu zboží, redukční prostředí vznikající v zakouřené komoře a nánosy popílku na glazurách propůjčují výrobkům měkčí a bohatší vzhled.

(Mattison, 2004, str. 191)

Použití těchto pecí postoupilo do pozadí. Přednost získaly pece plynové a elektrické, které proces vypalování velmi zjednodušily. Jsou však nepostradatelné pro dosažení určitých keramických vlastností. Výsledek takové práce je často překvapivý a imaginativní.

(Rosová, 2003, str. 53)

2.3.4. Metodiky, způsoby práce s hlínou, na co si dát pozor

„Umět se od počátku vyhnout omylům je stejně důležité jako dokázat vystihnout tvar či barvu daného předmětu. Vědět, jak vlhká má být hlína, abychom bez problémů spojili jednotlivé části, či umět zabránit tomu, aby dovnitř vnikl vzduch, který by pak při sušení způsobil trhliny nebo praskliny a při vypalování by keramiku dokonce rozlámal, jsou otázky tak závažné, že bychom na ně měli dbát při každém kroku; na prvním místě by rozhodně mělo být dokonalé prohnětení, pokud možno mechanické.“

(Rosová, 2003, str. 16)

- **Hnětení** – hlína se hněte, aby se zbavila vzduchových bublin a zvláčněla, stala se plastičtější a homogennější. Zpracovává se ručně, aby její tvárnost byla dokonalá. Je-li hlína na pohled měkká a lepivá, znamená to, že má v sobě příliš vlhkosti. Jestliže se při přehýbání hlína naopak láme, je zřejmě příliš suchá.

(Rosová, 2003, str. 16)

Při hnětení se nepokoušejte připravit příliš velké množství hlíny najednou. Hnětení je rytmická fyzická zátěž a neměla by být nadměrně vyčerpávající. Používají se dva typy hnětení: spirálové hnětení a hnětení do tvaru volské hlavy. Pojmenování těchto hnětacích technik se vztahuje k tvaru, který hnětením vzniká. Obě tyto metody jsou rovnocenné. Každý si může zvolit tu metodu, která mu bude více vyhovovat. Základní postoj u obou metod je stoj rozkročný s jednou nohou mírně dopředu, při hnětení se využívá váha vlastního těla.

- spirálové hnětení - otáčejte hlínu jednou rukou a paže držte rovně. Dlaní druhé ruky vyvíjejte tlak směrem dolů tak, že se budete houpat celým tělem.

Kolébejte hlinu dopředu a dozadu, otáčejte hmotu šířkou celé dlaně a k celkovému otočení hmoty využijte tlaku.

- hnětení do tvaru volské hlavy – přitiskněte hlinu směrem k sobě, oběma dlaněmi tlačte dolů. Hlinu rozkolébejte prsty směrem k tělu a poté dolů, opět pomocí obou dlaní směřujících od těla.

(Warshawová, 2001, str. 21)

► **Vzduchové bubliny** – vzduchové bubliny zadržené v příliš silných stěnách keramického výrobku představují značné nebezpečí při jeho vypalování. Vzduch se při něm mění v páru, která za vzrůstající teploty vyvíjí sílicí tlak na stěny, jež mu brání v rozpínání. Při větším objemu vzduchu může předmět explodovat a zároveň poškodit ostatní výrobky včetně samotné pece. Chceme-li se vyhnout vzduchovým bublinám, jediným řešením je důkladně hlinu prohníst.

(Rosová, 2003, str. 17)

► **Smrštění** – voda usnadňující zpracování hlíny je nazývána plastickou a představuje mezi 30 % až 35 % váhy vlhké hlíny. Když se voda odpaří, částice hlíny se smrští. Čím jsou menší, tím je smrštění výraznější a nebezpečí deformací či puklin roste. Hlína složená z hrubých částic se smrští mnohem méně, příkladem mohou být žáruvzdorné hlíny.

Keramický výrobek přichází o veškeré procento smrštění v průběhu dvou procesů. Poprvé během sušení po odpaření vody, která hlíně dodává tvárnost, ztverdne. Podruhé během vypalování, kdy zbylá voda v hlíně je chemicky vázaná a v ní obsažený vodík a kyslík si musejí nalézt cestu ven. Právě v průběhu tohoto procesu se hlína definitivně smrští, což v závislosti na její kvalitě představuje obvykle 8 % až 20 %.

(Rosová, 2003, str. 18)

Hlína se smršťuje o 10 – 13 % v poměru surového stavu k vypálenému výrobku, přičemž k nejvyšší míře smrštění dojde při kožovitém až absolutním vysušení. S tak vysokou mírou smrštění se pracuje obtížně, proto lze pro „otevření“ hlíny přidat materiály jako písek nebo šamot.

Vysoká míra smrštění zvyšuje riziko tvorby prasklin na spojích při vypalování

a vysoušení. Rovněž může dojít ke zprohýbání nebo zvlnění okrajů povrchu, který měl být původně hladký.

(Warshawová, 2001, str. 18)

- **Sušení** – proces sušení vlhké keramiky s výjimkou kusů s nepravidelnou tloušťkou stěn, je pomalý a bez zřetele na problém smrštění i pravidelný, ovšem za předpokladu, že se pracuje při normální pokojové teplotě.

Nesprávné sušení v přílišném horku či v průvanu má za následek nepravidelné smrštění, v jehož důsledku se některé části mohou deformovat či prasknout. Hliněné stěny by za normálních okolností neměly překročit tloušťku 0,4 – 1 cm.

Je-li hliněný předmět příliš silný nebo jeho stěny nepravidelné, měli bychom jej zabalit do vlhké látky (hladké, která nepouští chlupy) či igelitu, aby pravidelně prosychal, a čas od času jej navlhčit. Keramiku můžeme krátce odkrýt, abychom napomohli sušení. Rukojeti, otvory, výstupky, pokličky, nohy a ruce u figur stejně jako kterýkoli další doplněk musí být chráněný před příliš rychlým schnutím. Balíme je proto do kousků igelitu nebo do vlhkých hadříků; totéž provádíme při sušení i s horními okraji nádob – jediné tak docílíme homogenního vysoušení.

Hlína se při sušení stává odolnou a tvrdne, a přestože stále ještě obsahuje určitou vlhkost, přestává být tvárná.

(Rosová, 2003, str. 18)

- **Znovuobnovení hlíny** – nebyla-li hlína vypálena, může být znovu obnovena pro opakované použití v tvárném stavu. Nejprve ji musíme nechat zcela vysušit, nalámat ji nebo nařezat na malé kousky, aby do ní mohlo proniknout co nejvíce vzduchu.

Je-li hlína absolutně suchá, umístíme ji do velké plastové mísy a nalijeme na ni vodu. Necháme ji přes noc nasáknout, aby získala bahnitou konzistenci. Druhý den opatrně slijeme nebo odebereme nadbytečnou vodu, která se nevsákla.

(Warshawová, 2001, str. 22)

- **Skladování hlíny** – hlínu můžeme dlouhodobě skladovat ve vzduchotěsných plastových pytlích. Jestliže se pytel roztrhne, utěsníme jej silným plastovým páskem tak, abychom zabránili přístupu vzduchu. Hlínu lze ukládat také do vzduchotěsných nádob.

- **Engobování** – engoby se aplikují na zavadlý střep v koženém stavu. Střep by měl být dostatečně tuhý, aby se s výrobkem dalo dobře manipulovat a nedeformoval se. Zároveň by měl být také dost vlhký, aby se engoba spojila se střepem. Pokud je výrobek příliš suchý, engoba se smrští a může popraskat a oloupat se.
- **Glazování** – běžně se glazury aplikují na přežahnutý výrobek, ale může se použít i na syrový střep. Po vypálení dodá glazura výrobku sklovitý povlak, který obvykle nepropouští vodu. Při glazování musíme pamatovat, že místa dotyku výrobku s pecí nesmí být naglazována. Jinak by se nám výrobek při výpalu přitavil k peci. Také naglazované výrobky se v peci nesmí vzájemně dotýkat, jinak je rozteklá glazura přilepí k sobě.

(Mattison, 2004, str. 135, 144)

2.3.5. Techniky modelování

Základních technik modelování není v keramice mnoho. Většina profesionálů opakuje stejné postupy, které díky osobní zkušenosti a vlastnímu přístupu může libovolně kombinovat, a vytvářet tak velmi originální efekty.

V průběhu staletí se vyvinulo několik technik, jejich základní principy se příliš nezměnily. Nejpoužívanější je modelování z hroudy měkké hlíny, z válečků, z plátu rovné vyválené hmoty, z forem a za pomoci kruhu. Tyto metody se mohou vzájemně prolínat a kombinovat.

(Rosová, 2003, str. 28)

2.3.5.1. Modelování z hroudy

Tato technika spočívá v modelování prsty z hroudy měkké hlíny. Je vhodná jako cvičení pro začátečníky. Je snadná a zábavná. Hlína musí být dokonale prohnětená a obsahovat dost vlhkosti, aby se dala dobře modelovat a při práci nepraskala.

Metoda jemného hnětení se nejlépe hodí k modelování menších objektů, jako jsou

hrnky a misky. Jejich tvar je možná poněkud hrubý a nepravidelný, ale zato tato keramika nese nezaměnitelnou pečeť ruční práce.

Můžeme modelovat tvary kulaté i hranaté, například trojhranné objekty. Hranaté objekty na závěr opracujeme kusem dřeva či plastu (možné využít pravítko). Nakonec doděláme detaily jako rukojeti, nožky, okraje nebo další doplňky.

(Rosová, 2003, str. 30)

2.3.5.2. Modelování z válečků

Modelování z válečků je jednou z nejstarších technik, je doložena již kolem roku 6000 před naším letopočtem.

Technika modelování z válečků předpokládá určitou přesnost pohybů, zručnost a čas. Můžeme jí vytvářet tvary válcové, zaoblené – otevřené i uzavřené nebo objekty, kde jsou válečky viditelně umístěny na rovných plochách.

Hlína musí být jako u modelování z hroudy dostatečně plastická a vlhká, aby válečky při vyvalování i následné práci nepraskaly. Ale nesmí být až příliš vlhká, aby se k sobě vyrobené válečky nelepily.

(Rosová, 2003, str. 32)

Při této technice můžeme postupovat dvěma způsoby. Při vrstvení válečků na sebe můžeme válečky uhlazovat nebo je pouze lepit k sobě a nechat je bez zahlazování do sebe. Tím vynikne technika modelování z válečků, které se také říká indiánská technika.

Nejdůležitější u této techniky je slepování jednotlivých válečků k sobě. Důkladné nakřížkování, navlhčení a potření šlikrem nemůže nikdy při slepování jakýchkoli dílů keramiky k sobě uškodit.

Jak zhotovit válcový tvar

Jako pomůcku bychom si mohli vzít skleněnou láhev nebo i plastovou, kterou je ale lepší kvůli stabilitě naplnit vodou. Základnu si vytvoříme z vyváleného plátu. Vyřízneme kruh, jehož průměr by měl být větší než průměr pomocné láhve, tak o dva centimetry. Vyříznutou základnu vložíme pod pomocnou láhev. Při pokládání pomocné láhve dbáme na to, aby byla mezi okrajem láhve a okrajem základny všude stejná vzdálenost. Poté si začneme vyvalovat válečky, které by měly být všechny pokud možno stejné velikosti.

Po obvodu základny vyznačíme křížkováním zářezy, které navlhčíme a potřeme šlikrem. Přiložíme váleček, který by měl být také nakřížkovaný. Křížky patří vždy k sobě. Jemně váleček přitiskneme. Dále postupujeme stejně a nalepujeme další vrstvy válečků.

Váleček můžeme řezat tak, aby vždy vytvořil pouze jednu vrstvu, nebo ho nechat dlouhý, jak je vyválen, a vytvořit z něj více vrstev.

Válečky můžeme zahlazovat nebo je nechat tak, jak jsou. Záleží pouze na našem rozhodnutí.

Jak zhotovit oblé tvary

Na začátku je dobré si tvar nádoby nejprve rozmyslet. Můžeme si ho i nakreslit na papír. Větší přesnost při práci nám určitě zajistí i maketa z tvrdého papíru či tenkého dřeva ve skutečné velikosti. Využijeme-li šablony, budeme dělat dno nádoby jako poslední a to po vyndání šablony. Pracujeme podobně jako u vytváření válcového tvaru.

Abychom zvládli otevřený tvar, musíme válečky spojovat směrem ven. Dbáme na to, aby válečky nevystupovaly příliš, práce by se nám mohla zhroutit. Chceme-li nádobu s velkým otevřením, měli bychom si práci rozfázovat, naplánovat si ji na dvě až tři etapy. Je důležité válečky dobře slepovat z vnitřní strany, kde se nádoba nejvíce otvírá.

U uzavřeného typu nádob postupujeme směrem dovnitř, abychom dosáhli postupného zužování.

(Rosová, 2003, str. 34)

Objekty s válečky viditelně umístěnými na rovné ploše

Jde o dekorativní techniku. Zdobení pomocí válečků. Můžeme z nich vytvářet různé spirály, které mohou být součástí objektu nebo na něj být nalepeny.

2.3.5.3. Modelování z plátů

Modelování z plátů předpokládá práci s hlinou vykrájenou z plochy. Pomocí této techniky můžeme vyrobit téměř všechny druhy keramiky.

Hlinu důkladně propracujeme, aby byla homogenní. Pláty je možno zhotovit za pomoci válcovacího stolu, ušetří nám fyzickou práci a umožní vyrobit pláty jakékoli tloušťky. Ne každý však takový stůl vlastní. Proto využijeme válečku a dvou lišt o tloušťce požadovaného plátu a vyválíme si pláty hlíny. Manipulujeme s nimi opatrně, aby se v místě

dotyku později nezprohýbaly a nepopraskaly.

(Rosová, 2003, str. 37)

Z plátů můžeme vyrobit nádoby hranaté i oblé, různé reliéfy - obrázky na stěnu, dekorativní objekty, jednoduché květiny... Dalo by se říci, že si můžeme vyrobit téměř vše dle naší fantazie, libosti a zručnosti.

2.3.5.4. Modelování z formy

Některé objekty můžeme modelovat podle hotových forem. Hlínu umístujeme buď dovnitř, nebo na povrch formy či jiného předmětu, který jí poskytne oporu i tvar. Většinou se používají materiály vstřebávající vlhkost, protože usnadňují schnutí hlíny, například sádra.

(Rosová, 2003, str. 44)

Sádra je pro keramika univerzálním prostředkem. Formy umožňují keramikovi vytvářet díla, jež nelze vytočit ani modelovat, a vyrábět identické tvary rychleji a přesněji. Sádra pro keramické účely lze rozdělit do dvou hlavních skupin. První slouží ke zhotovování forem na odlévání. Formám zhotoveným z této sádry se obvykle říká pracovní formy. Druhý typ sádry je tvrdší a používá se k výrobě lisovacích forem a k formování na jádro. Slouží k výrobě takzvaných rozmnožovacích forem, pozitivních kopií pracovních forem.

Jednodílné lisovací formy se ze všech typů forem vyrábí nejjednodušší. Z lisovacích forem se dají snadno vytvořit jednoduché opakující se tvary. Obvykle jde o mělké nádoby jako jsou talíře a mísy, ale dají se zhotovit i vysoké výrobky, u kterých může být jistým omezením váha formy.

Formování na jádro. Jádro je obměna lisovací formy, plát se do formy nevmačká, ale natáhne se přes ni. Jádro musí být poměrně mělké, se šikmými stěnami.

Pomocí dvoudílných forem je možné vyrábět uzavřené tvary. Několikadílné formy umožňují vyrobit složitější tvary než při práci s jednoduchými formami. Forma by měla být zhotovena co možná z nejmenšího počtu dílů. Čím více jich je, tím hrozí větší riziko poškození forem při používání.

(Mattison, 2004, str. 96 – 104)

2.3.5.5. Hloubení

Vymodelujeme si zvolený objekt, který necháme mírně zaschnout. V koženém stavu vydlabeme vnitřek objektu.

2.3.6. Dekorování keramiky

Keramiky lze zdobit v kterékoli fázi výroby. Výzdoba by měla být brána jako nedílná součást výrobku. Při vytváření předmětů by se mělo na dekorování výrobků nahlížet jako na jeden z prvních faktorů a v průběhu výrobního procesu ho doladovat, aby umocnilo formu a zkrášlilo povrch.

Před samotnou tvorbou bychom měli zvážit vhodný materiál a postup. Je-li výrobek určen pouze k dekorativním účelům, můžeme zvolit jakoukoli zdobnou techniku. Jedná-li se o užitkový předmět, měli bychom se zamyslet nad volbou druhu dekorace užitkového předmětu. Při výběru keramické hmoty a výrobního postupu zvážit trvanlivost materiálů, funkci výrobku a hygienické a zdravotní předpisy související s jeho použitím.

(Mattison, 2004, str. 123)

2.3.6.1. Plastické dekorativní techniky

1) Nalepování

Tato technika zahrnuje přilepování různých ozdob pomocí šlikru. Jedná se o prosté přilepení hliněného válečku i o vytváření složitých motivů vzájemným překrýváním materiálů. Přilepit můžeme motiv vytvářený ručně nebo otisklý z formy.

Přilepovaný materiál se může lišit od materiálu podkladového. Vzniklý reliéf by neměl být příliš vysoký, aby se dal snadno přilepit a aby hlína při vysychání nebo vypalování nepopraskala.

2) Reliéfování

Za reliéf považujeme každý plastický zdobný motiv, který vystupuje nad základovou plochu výrobku. Podle stupně plasticity rozeznáváme reliéf vysoký a nízký. Za vysoký je považován reliéf vystupující z plochy více než polovinou zobrazených objemů. O výšce reliéfu platí ty samé podmínky jako u techniky nalepování.

(Navarro, 1997, str. 49)

3) Engobování (nástřepování)

Používání engoby patří k nejstarším a zároveň k nejvýrazovějším technikám výzdoby keramiky. Engoba je druh hlinité polevy. Pomocí engoby lze nádoby zdobit mnoha způsoby. Poléváním, namáčením, malováním, stříkáním, tupováním či trasakováním. Kombinací několika metod dosáhneme živých a působivých vzorů.

(Mattison, 2004, str. 134, 136)

Mezi nejjednodušší způsoby zdobení engobami patří namáčení, polévání a stříkání. Další možností, jak vytvářet originální zdobné motivy, je česání engoby pomocí gumových nebo plastových hřebenů.

(Navarro, 1997, str. 50)

2.3.6.2. Rytecké dekorativní techniky

1) Rytí

Ryjeme do střepu v koženém stavu. Můžeme použít kovové špičaté nástroje nebo použít nástroje dřevěné či bambusové, které jsou doporučeny k práci se syrovou hmotou.

Podle typu vrypu rozlišujeme techniky rytí, rýhování a žlábkování. Pro rytí jsou charakteristické hlubší zářezy, o rýhování nebo žlábkování hovoříme při vytváření mělkých a neostrých vrypů.

Rytí se tradičně používá k dekorování vnější strany nádob. Rýhování a žlábkování se uplatňuje spíše na vnitřních stranách různých mís a talířů.

2) Razítkování

Technika razítkování existuje již od prvopočátků hrnčířského řemesla. Pracujeme s poměrně měkkou hlínou, abychom se vyhnuli vzniku případných prasklin. Razítkovat můžeme dvěma způsoby. Používáme razítka, s jejichž pomocí vtlačujeme do hlíny negativní reliéf, nebo razítkovací válečky. To jsou drobné, k držátku připojené nástroje otáčející se kolem své osy.

K vytváření vzorů se hodí razítka ze sádry nebo přezahnuté hlíny a dřevěné válečky. Razítkovat můžeme v podstatě vším, co se nám dostane do ruky a čím je možno vytvořit zajímavý motiv.

3) Inkrustace

Základem této techniky je vyplňování stop po rýhování nebo po razítkování jinak barevnými engobami. Po vyplnění negativního reliéfu necháme předmět zasušit do polotuhého stavu. Seřízíme povrch vložené engoby tak, aby byl v jedné rovině s podkladovým střepem.

(Navarro, 1997, str. 52)

Inkrustace barevnou hlínou do vyrytých vzorů se používá již tisíce let. Stále jde o univerzální metodu vkládání kontrastně zbarvené hmoty do střepu. Prohlubeniny a rýhy děláme do měkké, ale už dost pevné hlíny, aby se nedeformovala.

Používáme techniky vtlačené inkrustace, inkrustace do rýh a inkrustace válečkem.

(Mattison, 2004, str. 130)

4) Řezání střepu

Dekorace se provádí do polotuhých předmětů prořezáváním různých ornamentů. Po hrubém prořezání necháme předmět zaschnout a poté ostré hrany změkčíme a zahladíme houbičkou.

Prořezáním střepu vytvoříme v hliněném předmětu otvory, které omezují jeho použití. Proto takto vyřezávané předměty plní především dekorativní funkci. K vytvoření otvorů nám poslouží ostrý nožík, rýtky nejrůznějších velikostí, různé vrtáky nebo speciální děrovač válečkovitého nebo čtvercového tvaru určená k vyřezávání plátek hlíny.

(Navarro, 1997, str. 54)

5) Sgrafito

Sgrafito je způsob rytí do barvy, glazury či engoby. Obvykle se používá u výrobků s kontrastní barvou střepu a engoby, kdy se různými nástroji proškrabuje vrstva engoby až na střep. Sgrafito můžeme provádět na vlhké, suché nebo kožené engobě, vždy s odlišným efektem. Jemné reliéfní stopy můžeme vytvořit do vlhké engoby plastovým či gumovým hřebenem, nebo dokonce prsty.

(Mattison, 2004, str. 139)

Pokud sgrafitujeme oglazovaný předmět, musíme s prací začít ihned poté, co glazura zaschne. Přílišná prodleva by vedla k odlupování glazury a vyrytá linie by nebyla spojitá.

(Navarro, 1997, str. 55)

2.3.6.3. Malířské dekorativní techniky

U malování keramiky používáme kromě samotného malování i vykrývací prostředky. Vykrývání chrání vybrané části střepu před obarvením nebo zabrání jejich překrytí další barvou.

1) Pozitivní a negativní šablony

Šablonu pozitivní či negativní položíme na dekorovaný předmět a poté vybarvíme její vnitřní nebo vnější plochu. Použijeme k tomu houbičku nebo v barvě namočený látkový tampon.

2) Vosk

Vrstvička vosku chrání podklad před zabarvením. Při vypálení působením tepla vyprchá. Horkým či studeným voskem lze vykrývat plochy předmětů v různých fázích výroby. Vosk můžeme nanášet na syrový nebo přezahnutý výrobek. Pokud jej použijeme na střep v koženém stavu, nepropustí engobu ani kal nanesené štětcem či poléváním. Na přezahnutých předmětech zase výborně odolá glazurám. Dekor bychom si měli nejprve rozmyslet. Vosk musíme nanést rychle, protože záhy tuhne.

3) Latex

K vykrývání můžeme použít i latexovou emulzi, která vytváří na povrchu předmětu snadno odstranitelnou vrstvičku. Nanáší se na nevypálenou glazuru nebo přezahnutý střep. Štětce je nutno před namočením do latexu provlhčit vodou a po použití ihned promýt. Pokud by latex na štětcí ztvrdl, byl by štětec zničen.

Latex nemá některé užitečné vlastnosti jako vosk. Nelze ho sgrafitovat a jeho vrstvu je z předmětu vždy třeba stáhnout ještě před vypálením. Dá se snadno sloupnout. Může být použit k několikerému postupnému vykrytí téhož výrobku. Jeho přilnavost však není příliš dobrá, má tendence se samovolně odlupovat.

4) Lepicí pásy

Lepicí pásky výborně přilnou k vypálenému naglazovanému střepu, na přezahnutém podkladě příliš dobře nedrží. Umožňují vytvářet přímé linie. Vždy ale existuje nebezpečí částečného průniku barvy pod pásku. Výsledkem jsou poté drobné nepravidelnosti linie. K vykryvání můžeme použít i samolepicí papír, ze kterého si můžeme vystříhat libovolné motivy.

(Navarro, 1997, str. 56-57)

5) Suchá linka

České odborné názvosloví termín suchá linka nezná. Vznikl překladem termín cuerda seca (suchý provázek).

V minulosti se suchá linka kreslila barveným voskem. K vykrytí suché linky keramického dekoru se používaly i olejové barvy. Nejsnáze se nám bude pracovat s podglazurovou barvou.

Používá se při dekorování dvěma glazurami. Nanášíme-li je vedle sebe, snadno se mohou slít. Tomu zabráníme tak, že po linii dotyku vedeme úzkou suchou linku.

6) Tupování

Jde o velmi starou techniku ke kolorování větších ploch. K nanášení barvy na výrobek používáme houbičku nebo látkový tampon.

(Navarro, 1997, str. 58-59)

2.3.6.4. *Leštění*

Technika kovového lesku neboli leštění se provádí na střepu v koženém stavu. Jde o tradiční dekorační techniku. Používala se před vynálezem glazování. Dodává předmětu slabý lesk a nepropustnost, neboť způsobuje zhutnění částic hlíny. Leštit můžeme jakýkoli střep, ale u hrubého střepu nebo střepu obsahujícího šamot se doporučuje přetření jemnou engobou a až poté přistoupit k leštění.

Hlína musí být dostatečně suchá. Je-li však přeschlá, je zapotřebí vyvinout větší tlak, při němž hrozí poškození a poškrábání. Pokud je hlína naopak moc vlhká, budou se k ní lepit nástroje.

Keramiku ošetřenou leštěním bychom neměli vypalovat při teplotě nad 1000°C, protože při vyšší teplotě lesk zmizí. Po vypálení můžeme na předmět aplikovat čirý vosk

a vyleštit jej jemnou tkaninou, abychom dosáhli sklovitého povrchu.

K leštění můžeme použít například oblázky či kovové lžičky.

(Mattison, 2004, str. 140)

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1. Výtvarný projekt – Objevujeme krásy Afriky

- 1) Stanovení cílů - seznámení s africkým kontinentem – klima, obyvatelé, fauna, flora, umění přírodních národů
 - výtvarná činnost – inspirace africkým uměním při tvorbě, nápodoba
 - osvojení si základních dovedností při práci s hlinou
- 2) Plán - rozpracování jednotlivých úkolů
 - časové rozvržení projektu – tři měsíce, návštěva Prahy
 - vypracování rozpisu jednotlivých úkolů k datům
 - sehnání potřebných materiálů k práci – motivační obrázky, knížky, atlasy
 - instalace výstavy na vánočním jarmarku, příprava brožury
- 3) Provedení - prvotní motivace – návštěva Galerie Anderle
 - při samotné práci dětem poradit, ale více do jejich tvorby nezasahovat
 - děti si mohou zvolit i vlastní cestu ke splnění zadaného úkolu
 - skupinové práce – samy se rozdělí do skupin, nedohodnou-li se, budou se skupiny losovat
- 4) Hodnocení - hodnocení prací na konci kroužku – hodnocení vlastní práce i ostatních dětí, při skupinové práci hodnocení spolupráce ve skupině
 - jako vedoucí kroužku se hodnocení zúčastním, ale sama nehodnotím
- 5) Prezentace - výstava dětských prací se uskuteční v prostorách školy v rámci vánočního jarmarku
 - zapojení dětí do příprav výstavy – pomoc při instalování
 - k výstavě byla připravena brožura pro návštěvníky, seznamovala

s našim projektem, obsahovala jednotlivé úkoly s ilustračními obrázky

3.2. Realizace výtvarného projektu

Realizace našeho výtvarného projektu probíhala v prostorách Základní školy ve Špindlerově Mlýně a to v rámci zájmového keramického kroužku. Výtvarného projektu se zúčastnily děti prvního stupně. Keramický kroužek navštěvuje dvaadvacet dětí od první do čtvrté třídy. Je rozdělen na dvě skupiny – začátečníci a pokročilí. Obě skupiny mají kroužek hodinu a půl. Skupiny jsou z věkového hlediska velmi různorodé. V začátečnických se vyskytují jak žáci první třídy, tak žáci třídy čtvrté. V pokročilých je nejvyšší zastoupení žáků třetí třídy, kteří navštěvují kroužek již od svého prvního ročníku. Z pracovního hlediska je samozřejmě jednodušší práce ve skupině pokročilých. Zatímco u začátečníků je zase zřetelnější větší nadšení k tvorbě a radost z objevování možností tvarování keramické hlíny.

Keramický kroužek probíhá v prostorách dílny. Tyto prostory nabízí dvě místnosti, přesto nejsou pro práci s keramickou hlínou ideální. Místnosti jsou dobře osvětlené, ale málo prostorné. Děti pracují na poncích, které jsou určeny pro žáky druhého stupně základní školy, tedy pro mnohem vyšší žáky, než jsou děti prvního stupně. Pro žáky první třídy jsme v jedné z místností vyměnili ponky za nižší lavice. Občas chtějí malé děti řešit výškový rozdíl tím, že si k ponku stoupnou na židli, ale to z důvodů bezpečnosti nemůžeme dovolit.

Kroužek se koná každý pátek. Začátečníci zahajují kroužek ve dvanáct hodin a pokročilí o půl druhé. Kroužek navštěvuje dvacet jedna dětí, pět chlapců a šestnáct dívek. Pět dětí je z první třídy, tři z druhé třídy, sedm ze třetí a šest ze čtvrté třídy. Z páté třídy nikdo.

Do výtvarného projektu jsme zahrnuli úkoly s nižší časovou dotací, křovácká kresba, korálky a šperky, abychom v těchto hodinách mohli glazovat již hotové a vypálené výrobky. Tyto úkoly nejsou náročné ani na tvorbu, takže si děti u nich relativně odpočinou před těžšími úkoly.

3.2.1. Návštěva Prahy

Jako první velká motivace k výtvarnému projektu měla posloužit návštěva Prahy, kde jsme hodlali navštívit Náprstkovo muzeum a Galerie Anderle. Naše výpravná cesta nazvaná „Vyrážíme za poznáním“ se uskutečnila v sobotu třináctého září. Cesty se mělo zúčastnit

dvanáct dětí, ale nakonec jich jelo pouze šest. Vyrazili jsme brzy ráno autobusem do Prahy. Cestovali jsme metrem, na které se děti těšily asi více než do muzea. Po zdárném putování naším hlavním městem jsme dorazili k Náprstkovu muzeu. Tam naše cesta za poznáním skončila neúspěchem, jelikož africké umění zrovna nevystavovali. Aspoň jsme se poučili, že se máme informovat předem o probíhajících výstavách a nevěřit jen podtitulu názvu muzea: Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur. Druhou výstavu jsme měli ověřenou, tak jsme se za ní vydali do Galerie Anderle, kde jsme konečně mohli obdivovat krásu afrického umění.

Dětem se náš výlet líbil. Při prohlídce galerie bylo potěšující slyšet, jak si mezi sebou říkají, že to a to si na kroužku vyrobí. Z afrického umění je nejvíce zaujaly velké dřevěné sochy.

3.3. Postup při práci

Postup společný všem úkolům: příprava pracovního místa, pomůcek, obléknutí pracovního oděvu, začištění a naengobování výrobků z minula
rozpracování hlíny, vytváření nového výrobku
úklid pracovního místa

Pomůcky společné všem úkolům:

- pracovní oblečení
- hlína, kelímek s vodou, houbička, štětec, nůž, rydla, očka, brčka
- noviny nebo látka (např. staré prostěradlo)
- engoby, glazury

Výrobky, které jsou očištěné a naengobované dáváme vypalovat, poté se mohou naglazovat a přijdou zase vypálit. Výrobky si vypalujeme sami. Základní škola ve Špindlerově Mlýně má vlastní elektrickou pec. Nemáte-li ve své škole možnost výrobky vypalovat, postačí dětem vysvětlit výhody nevypalování. S nevypálenou hlínou můžete stále pracovat, je živá. Oproti tomu s vypálenou hlínou už nic nezmůžete, rozbije-li se vám již vypálený výrobek, je nenávratně zničený.

Dalším důvodem může být množství hlíny. Pracuje-li se s keramickou hlínou při hodinách výtvarné výchovy, bývá její množství omezené. Kdybyste si vypálili už první

výrobek, neměli byste poté další hodinu s čím pracovat a svou tvorbu zdokonalovat.

3.4. Jednotlivé úkoly

Úkol č. 1:

LOŽ

Výchovně vzdělávací cíl: seznámení s výtvarným projektem a jeho průběhem,
lod' jako prostředek k odcestování do Afriky,
práce ve skupině

Motivace: rozhovor s dětmi o cestování - Chtěli byste jet do Afriky?
prohlížení obrázků různých lodí

Pomůcky: obrázky, které nás budou provázet celým projektem – seznámení s výtvarným
projektem, obrázky lodí (nebo repliky)
váleček

Postup: vytvoření skupin (maximálně 4 děti na skupinu)
příprava pracovního prostoru a místa
rozložení úkolů ve skupině, co kdo bude dělat
samotná práce – z plátu vytvoří boky lodi, mohou vytvořit i palubu, poté připevní
stěžeň, plachtu (lze využít i látky), doplňky – kotva, „mořská panna“

Hodnocení s dětmi : Zhodnocení společné práce skupiny – každý vyjádří svůj názor,
jak se mu spolupracovalo s ostatními. Byli- li schopni se domluvit,
zda- li se jim dařilo.
Hodnocení prací všech skupin – Kterou lodí bys chtěl plout do Afriky ?

Hodnocení práce: Děti pracovaly ve skupině. Skupiny si vytvořily samy. Ve skupině byly
čtyři děti. V jedné skupině se objevil problém při rozdělování úkolů,
ale děti ho dokázaly po krátké domluvě samy vyřešit. Práce je bavila

a konečné výtvary některé děti až nečekaně překvapily.

Varianty úkolu: - plošné zobrazení – obrázek

– reliéfní obrázek (vlny a loď mohou být vystouplé nad plochu plátu)

Úkol č. 2:

MAPA AFRIKY

Výchovně vzdělávací cíl: povídání o Africe – kdo už ji navštívil (Egypt, Tunis)

krátké seznámení s geografii, faunou a florou Afriky

seznámení s klimatem a prostředím přírodních národů

Motivace: velká nástěnná mapa Afriky, ukazování si důležitých geografických oblastí

Pomůcky: atlas světa nebo mapa Afriky, okopírované mapy Afriky

šablony mapy Afriky

váleček

Postup: vyvážení plátu, položení šablony mapy na plát, jemně převálíme,

aby se mapka mírně vtiskla do hlíny, obkreslení a vykrojení mapy

barvení: důkladné prohlédnutí atlasu s mapou Afriky,

každý má okopírovanou mapu na svém místě, aby se při engobování mapy mohl dívat na „originální“ mapu Afriky

Hodnocení s dětmi: Pečlivost při obkreslování a následném vykrojení tvaru mapy.

Hodnocení vystižení barevného ztvárnění mapy Afriky, která odpovídá nejvíce reálnému vzhledu.

Hodnocení práce: Při této práci se projevila trpělivost při vykrajování vtisknuté šablony

a pečlivost při prohlížení mapy v atlase a následném engobování.

Některé děti se do atlasu sice podívaly, ale při engobování to nebylo moc k poznání. Přidaly si vlastní řeky, rozvodnily Nil a ze Sahary udělaly úrodné území.

Varianty úkolu: - reliéfní ztvárnění pohoří a řek

- vytvořit mapu Afriky jako puzzle

Úkol č. 3:

AFRICKÁ FAUNA

Výchovně vzdělávací cíl: zopakování informací o fauně z minulého úkolu

povídání si o ohrožených druzích

co zvířata znamenají pro domorodé lidi

snaha dodržet tělesné proporce zvířat

Motivace: prohlížení knih o afrických zvířatech, jaká africká zvířata znají, povídání o možné návštěvě safari v Zoologické zahradě ve Dvoře Králové

Pomůcky: obrázky zvířat afrického kontinentu

Postup: Pokus se vytvořit své zvíře pouze z jednoho dílu hlíny.

Každý si zvolí zvíře, které bude vytvářet. Pokud mu tvarování pouze z jednoho dílu hlíny nevyhovuje, může jich použít více. Nesmí zapomenout křížkovat spojované části!

Hodnocení s dětmi: Ostatní hádají, o jaké zvíře se jedná. Hodnotíme podobnost, detailnost provedení. Po naengobování hodnotíme i barevné provedení, jestli to zvířátku pomohlo, nebo mu to naopak ublížilo.

Hodnocení práce: Děti si nejvíce volily zvířata, která jim jsou nejznámější. K nejčastějším zvířatům patřili sloni, hadi a žirafy. Objevil se ale i papoušek a pelikán. Práce dětem nečinila větší problémy. Nejčastějším problémem byla rovnováha zvířete. U jedné žirafy autorka vymodelovala příliš velký a tlustý krk, který žirafu převažuje, a proto nestojí a přepadává. Ostatní si s rovnováhou poradili dobře. Při engobování děti občas volily neobvyklé barvy, tím nám vznikl například červený slon.

Varianty úkolu: obrázek – plošný i reliéfní

Úkol č. 4: MISKY VE TVARU ZVÍŘETE, LISTU

Výchovně vzdělávací cíl: ukázka využití tvarů z přírody k tvorbě misek,
určování jakému stromu list patří – povídání o stromech v Africe
modelování pomocí formy, vymačkávání

Motivace: Zamysli se, jak bys spojil misku a zvíře v jednu věc.
Jak bys vytvořil misku s využitím listu.

Pomůcky: obrázky zvířat, nasbírané listy (musí být čerstvé, aby se nelámaly)
obrázky různých afrických krajin
umělohmotná miska

Postup: tvar zvířete: zpracování hlíny do koule, vymačkání misky – kouli si vložíme do jedné ruky, palec druhé ruky vmáčkne do prostřed koule, ostatní prsty máme položeny na vnější straně koule, vymačkáváme stejnoměrně kolem dokola, dbáme na to, aby byly stěny koule všude stejně široké, následné dotvoření zvířete – dodělat nohy, hlavu, ocas,..
tvar listu: vyvážení plátu, přiložení listu, jemné zaválení listu do hlíny, vyříznutí
=> vložení do umělohmotné misky, aby získala a lépe si udržela tvar
Další možné postupy: různé tvary plátů hlíny spojovat dohromady do tvaru misky, poté přidělat detaily nebo nejprve vytvořit zvíře a misku do něj vydlabat

Hodnocení s dětmi: Každý zhodnotí svou práci, co mu dělalo obtíže, s čím si nevěděl rady.

Hodnocení práce: Vytváření misek je pro děti již známá práce (vymačkávání misek zařazujeme v kroužku k prvotnímu seznamování s hlínou). Ten, kdo se rozhodl pro zvířecí motiv, zvolil metodu vymačkávání misky a přikřídlování končetin a detailů.

Při práci s listem se využilo formy – umělohmotné misky, do které se vložil vyříznutý obtisk listu, aby tento hliněný plát převzal tvar misky. U práce s formou je dobré dbát na to, aby se stěny hliněného plátu nepřilepily k okraji misky. Při sesychání by plát mohl popraskat.

Úkol č. 5:

KŘOVÁCKÁ KRESBA

Výchovně vzdělávací cíl: seznámení s plošným uměním přírodního národu Křováků
porovnávání s pravěkou kresbou
vyrývaná kresba

Motivace: obrázky křováckých kreseb porovnáváné s obrázky pravěkých lidí (Španělsko)

Pomůcky: ukázky obrázků s křováckou kresbou
pravítko nebo rovné tyčky

Postup: vyvážení plátu, vyříznutí tvaru obrázku – čtverec, obdélník kruh,...

Hodnocení s dětmi: Komu se nejlépe podařilo napodobit kresbu Křováků?

Hodnocení práce: Většina dětí se nechala inspirovat předloženými kresbami a snažila se napodobit, jak styl kresby, tak její námět. Někdo pouze napodobil styl a námět si zvolil vlastní. Tím se mírně odchýlil od tématu práce, z křovácké kresby se stala kresba pohádkové jeskyňky, ale zase uchopil zadaný úkol vlastním pojetím a nejen slepě napodoboval předložené kresby.

Varianty úkolu: využití křovácké kresby jako dekorativní techniky na různé nádoby

Úkol č. 6:

MASKY

Výchovně vzdělávací cíl: povídání si o tom, kde i dnes mohou vidět používání masek -
- divadlo
seznámení s účelem masek u afrických národů, jejich druhy

Motivace: obrázky – povídání si o významu masek

Postup: vyvážení plátu, vyřiznutí tvaru masky, vyřiznutí tvaru očí, vytvarování nosu, přikřídlování uší, vlasů, různých detailů – ozdobné geometrické tvary
po dokončení masky si z novin vytvarujeme podložku, kterou podložíme pod masku a následně ji na podložce vymodelujeme do cíleného tvaru – maska přestane být rovná, trochu ji vypoukneme, aby odpovídala tvaru obličeje

Hodnocení s dětmi: Děti hodnotí, kterou masku by si samy vzaly na nějaký maskarní bál, a pokusí se odůvodnit proč.

Hodnocení práce: Při vytváření otvorů pro oči některé děti přiložily svou masku k obličeji a jemně si vyznačily umístění očí. Někdo si plát hlíny přitiskl k obličeji až tak, aby se do něj obtiskl jeho celý obličej.
Děti neměly s touto prací problémy a práce je bavila. Nejvíce se pobavily při hodnocení masek po výpalu, při zkoušení jednotlivých masek.

Varianty úkolu: přílbovité masky

masky spojené s využitím jiných materiálů: sluneční maska - špejle

Úkol č. 7:

RUMBAKOULE

Výchovně vzdělávací cíl: spojení výtvarného umění s hudbou

vytvoření si vlastního hudebního nástroje

vysvětlení, proč musí mít duté výrobky díru pro únik vzduchu

Motivace: vytvoření si svého vlastního hudebního nástroje

Postup: 1) vydlabávání – z hlíny vytvarujeme kouli, kterou rozřízneme na dvě stejné poloviny

- obě poloviny vydlabeme, dbáme na to, aby stěny koule byly všude stejně široké
- vydlabané poloviny koule necháme krátce zaschnout
- ze zbylé hlíny si uděláme několik malých kuliček, které také dáme proschnout
- ve chvíli, kdy se kuličky nelepí na vnitřní stěny koule, můžeme obě poloviny spojit
- po slepení obou polovin musíme do rumbakoule udělat pár dírek pomocí brčka, zamyslet se nad možností začlenění dírek při zdobení do ornamentu

2) vymačkávání – vytvarujeme dvě koule o stejné velikosti

- vymačkáme z nich misky (stejný postup jako u úkolu č. 4)
- dále pokračujeme stejně jako u techniky vydlabávání

Hodnocení s dětmi: Po vypálení každý zahraje na svou rumbakouli. Předtím můžeme položit otázku, kdo si myslí, že budou hrát všechny rumbakoule stejně?
Následně to hrou na každou z nich vyvrátit či potvrdit.

Hodnocení práce: U této práce je důležité dbát na šířku stěny koule, pokusit se ji mít všude stejně širokou. Vydlabávání je z hlediska vytvoření vnitřního prostoru jednodušší, zatímco pro udržování stejné šířky stěny polokoule je výhodnější vymačkávání, protože sílu stěny při vymačkávání neustále cítíme mezi prsty. Při vydlabávání hrozí přílišné prohloubení až skrz stěnu

polokoule, ke kterému také v nejednom případě došlo. V takovém případě je lepší začít znovu než opravovat vzniklé poškození.

Varianty úkolu: tvarově rozmanitější rumbakoule než jen kulaté

Úkol č. 8:

HLAVY

Výchovně vzdělávací cíl: vysvětlení, že pro Afričany je hlava sídlem životní síly a hlavních lidských schopností i místem, kudy vstupuje duch
krátké seznámení s proporcemi hlavy

Motivace: Vymodeluj, jak si představuješ hlavu, v které sídlí tvá životní síla

Postup: vytvoření tvaru hlavy – záleží na autorovi, jestli zvolí reálné zobrazení či nikoliv

Hodnocení s dětmi: Popovídání si o tom, co dětem činilo největší problémy při tvorbě.
Volba nejstrašidelnější hlavy.

Hodnocení práce: U této práce děti neviděly žádnou ukázkou, proto vznikla spousta odlišných výrobků. Největší problémy děti měly při modelování obličejové části, proto některé zvolily lehčí formu – vyrytím nakreslily obličej.

Varianty úkolu: reliéfní ztvárnění hlavy

Úkol č. 9:

SOŠKY

Výchovně vzdělávací cíl: seznámení s účelem sošek a jejich využití

krátké seznámení s proporcemi lidského těla,

Afričané je nedodržují, co považují za nejdůležitější je největší

(většinou velká hlava)

Motivace: představ si, že jsi africký umělec, tvým úkolem je vytvořit sošku k účelu,

který si zvolíš sám

pokus se sošku vytvořit z jednoho dílu hlíny

Pomůcky: obrázky různých sošek

Postup: 1) vytvoření z jednoho dílu hlíny

2) vytvoření trupu, připevnění hlavy a končetin

- nejprve si rozmysli proporce sošky – k jakému účelu by měla sloužit
- vymodelování základního tvaru, odstraňování přebytečné hlíny pomocí očka
- dodělání detailů

Hodnocení s dětmi: Každý představí svou sošku ostatním, může k ní napsat krátký popis.

Hodnocení práce: Děti se tohoto úkolu trochu obávaly. Každý tvrdil, že lidskou postavu neumí. Většina si zvolila druhý postup. Ty odvážnější to zkoušely z jednoho dílu. V jednom případě to nakonec skončilo úplnou destrukcí výrobku. Nakonec se dětem i přes počáteční obavy sošky moc povedly.

Varianty úkolu: reliéfní sošky

Úkol č. 10:

KORÁLE A JINÉ OZDOBY

Výchovně vzdělávací cíl: možnost přírodních národů se zdobit pouze pomocí přírodních materiálů

zamyslet se nad tím, jaké materiály mohou používat – dřevo, hlína, rostliny – tráva, bobule

Motivace: vytvoření si vlastního šperku

Pomůcky: skleněné korálky, sklo, špejle, děrovač

Postup: 1) korále – různé tvary, udělat díрку a korálky vložit do podepsané misky nebo je napíchnout na špejli, pod kterou se vloží papír se jménem autora

2) ozdoby – tvary geometrické či zvířecí

- využití korálků nebo střepů skla k ozdobení
- vyhloubení místa do ozdoby pro střepy skla, které se při výpalu roztaví
- vyhloubení dírků pro pověšení ozdob

Hodnocení s dětmi: Nápaditost tvarů korálků. Jaký šperk bys rád nosil(a)?

Hodnocení práce: 1) Do vytváření korálků se pustila pouze děvčata. Při snaze vyrobit ten nejoriginálnější korálek začaly vznikat zajímavé tvary, různé spirálky a zakroucené tvary. Dokonce si jedna dívka zhotovila korálky ve tvaru hrací kostky.

2) Tato práce bavila více děvčata, ta se zaměřila na geometrickou tvorbu, zatímco chlapečci si zvolili zvířecí motivy. Nejvíce se děti těšily na proměnu surového skla po výpalu. Nikdy člověk předem neví, jak se barvy různých skel při tavení promísí a jak výrobek bude po výpalu vypadat.

Úkol č. 11:

STOLIČKY

Výchovně vzdělávací cíl: skupinová práce – kooperace ve skupině

Motivace: prohlížení obrázků stoliček, možnost vyrobit si vlastní stoličku

vysvětlení, jak důležitá je dobrá domluva ve skupině při práci – rozdělení práce,
vybrání motivu – zvířecí nebo figurální

Pomůcky: podložka pod stoličku – kyblík, obrázky stoliček

Postup: nejprve se děti rozdělí do skupin (maximálně po čtyřech)

zvolí si motiv nosných prvků – zvířecí nebo figurální

rozdělí si práci – každý udělá jednu sošku, horní a spodní díl stoličky budou dělat
společně, nejtěžším krokem bude spojování částí stoličky k sobě, prověří to
schopnost kooperace skupiny

Hodnocení s dětmi: Zhodnocení práce skupiny – jak se jim pracovalo ve skupině.

Jsou-li s výslednou prací skupiny spokojeni.

Hodnocení práce: Nejtěžší bylo spojování částí stoličky dohromady. Slepování ulehčil kyblík

vložený dovnitř stoličky. Nosné prvky se o něj mohly mírně opřít.

Nesmělo se zapomenout na vyndání kyblíku po seschnutí stoličky.

Prostor mezi kyblíkem a stoličkou musí být dostatečný, nezapomenout
na smrštění hlíny při sesychání.

Varianty úkolu: samostatná práce – zvolit menší proporce stoličky nebo pouze jednodušší
stoličku s jedním nosným prvkem.

4. Vlastní tvorba

Keramika se stala součástí mého života před devíti lety. Věnuji se jí ve svém volnu. Práce s keramickou hlinou přináší spoustu příjemných okamžiků. Od radosti z vytváření něčeho nového, ze samotného průběhu práce či z konečného výsledku, přes uklidnění a pocit přiblížení se k přírodě. Chtěla jsem se podělit o tuto radost i s dětmi. Proto jsem před šesti lety začala vést zájmový keramický kroužek při Základní škole Špindlerův Mlýn.

K zapojení vlastní tvorby do diplomové práce jsem se rozhodla již při vytváření našeho výtvarného projektu. Chtěla jsem se stát jeho součástí nejen z teoretického hlediska. Procházela jsem stejnými úkoly jako děti. Mohla jsem srovnávat naše mnohdy rozdílné přístupy k práci. Děti pracovaly spontánně, většinou se přichystanými ukázkami pouze inspirovaly a řešily si úkol po svém. Má tvorba směřovala k napodobování afrických umělců, u úkolů zaměřených na jejich tvorbu (křovácká kresba, soška). Při tvoření masek jsem si chtěla vyzkoušet tvořit jako děti a prověřit svou fantazii.

U úkolů, kde jsem použila větší množství hlíny (stolička, hlava) jsem své práce dokumentovala fotografováním a poté hlinu znovu zpracovala a tím ji zrecyklovala k novému použití.

Další rozdíly byly patrné u úkolů, kde hrála svou roli proporce díla. I když děti byly seznámeny s proporcemi lidské figury a hlavy, moc se jimi nezabývaly. Možná se nechaly inspirovat africkými umělci, kteří se také proporcemi nezabývali, ale tvořili dle důležitosti. Co je nejdůležitější, musí být největší.

5. Závěr

Zhodnotíme-li výsledky naší práce ve výtvarném projektu, Objevujeme krásy Afriky, můžeme konstatovat, že se nám podařilo splnit spoustu vytyčených cílů. Děti byly seznámeny s africkým kontinentem, většina z nich byla, po zpracování úkolu č. 2. - mapa Afriky, schopna rozeznat od kontinentu Jižní Ameriky. Pro snadnější rozeznání jim sloužila i slovní pomůcka rozdílů mezi Afrikou a Jižní Amerikou. Tyto dva kontinenty jsou si hodně podobné, ale Jižní Amerika je užší a její jižní cíp se točí doprava.

Ze seznámení s klimatem a prostředím afrického kontinentu si děti nejvíce zapamatovaly kontrasty přírodního prostředí, které Afrika nabízí. Saharu, největší poušť světa, a naproti tomu zbytky deštných tropických pralesů. Africká fauna nebyla pro děti tak moc cizí, spoustu zvířat totiž znají ze zoologických zahrad.

Při práci s hlínou bylo pro děti nejtěžší zabývat se svým výtvozem z různých stran. Jelikož náš keramický kroužek nemá dostatek točen, které vícepohledovou práci usnadňují, musely děti své výtvořiny otáčet samy, při čemž si párkrát výrobek poškodily, proto jsme raději zvolili obcházení pracovního místa kolem dokola.

Domníváme se, že i když si děti nezapamatovaly všechny podané informace, ať už o Africe, tak o práci s keramickou hlínou, ty nejzákladnější v nich určitě zůstaly. Tím se naše předpokládaná hypotéza potvrdila.

Doufáme, že tato diplomová práce pro vás bude inspirací, jak pro tvorbu s keramickou hlínou, tak pro tvorbu vlastního projektu. Snažili jsme se ukázat, že projektová metoda není až tak složitá. K vytvoření projektu stačí málo, dobrá myšlenka. Do vytváření projektu se dají zapojit i děti. Myšlenková mapa k tématu, který je dětem blízký, se vám díky jejich nápadům rychle zaplní.

6. Seznam literatury:

- BATALA, O.: *Svět hlíny*. Praha: SPN, 1973.
- CONNOLLY, S., MASON, A., MUIRDEN, J., SONNTAG, L.: *Encyklopedie zeměpisu Země a lidé – Afrika*. Praha: Svojtka & Co., 1999. ISBN 80-7237-169-X
- HEROLDOVÁ-ŠŤOVÍČKOVÁ, V., KANDERT, J.: *Africký ornament a tvar*. Praha: Náprstkovo Muzeum, 1993.
- CHATELET, A., GROSLIER, B. P.: *Světové dějiny umění*. Ottovo nakladatelství, 2004. ISBN 2-03-509306-6
- CHAVARRIA, J.: *Velká kniha keramiky*. Praha: Knihcentrum s.r.o., 1996. ISBN 80-9021 82-9-6
- JIROUŠKOVÁ, J.: *Černá Afrika*. Praha: LNL, s.r.o., 2003. ISBN 80-7106-367-3
- LAUDE, J.: *Umění černého kontinentu*. Praha: Odeon, 1973.
- MATTISON, S.: *Jak se dělá keramika*. Bratislava: Nakladatelství Slovart, s.r.o., 2004. ISBN 80-7209-599-4
- NAVARRO, P. M.: *Velká kniha dekorování keramiky*. Praha: Knihcentrum, s.r.o., 1997. ISBN 80-86054-20-9
- RADA, P.: *Techniky keramiky*. Praha: Aventinum, 1996. ISBN 80-85277-88-3
- ROSOVÁ, D.: *Keramika*. Praha: Euromedia Group, k.s. - Ikar, 2003. ISBN 80-249-0261-3
- ROESELOVÁ, V.: *Řady a projekty ve výtvarné výchově*. Praha: Sarah, 1997. ISBN 80-902267-2-8
- ROESELOVÁ, V.: *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha: Sarah, 1996. ISBN 80-902267-1-X
- VÁGNER, J.: *Afrika – ráj a peklo zvířat*. Praha: Svoboda, 1978.
- VÁGNER, J.: *Afrika – život a smrt zvířat*. Praha: Svoboda, 1979.
- WARSHAWOVÁ, J.: *Velká kniha keramiky*. Praha: Rebo Productions CZ, 2001. ISBN 80-7234-150-2

7. Přílohy

Příloha č.1: Mapa s vyznačením afrických kmenů (Jiroušková, 2003, str. 150)

Příloha č.2: Ukázky k úkolu – loď – skupinové práce

Obr. 3 – skupinová práce chlapců ze 3. třídy

Obr. 4 – skupinová práce dívek ze 3. třídy

Příloha č.3: Ukázky k úkolu – mapa Afriky

Obr. 5 – Eva - 10 let, Tereza - 7 let, Káťa – 9 let

Obr. 6 – Markéta - 10 let

Příloha č.4: Ukázky k úkolu – africká fauna

Obr. 7 – David - 10 let

Obr. 8 – Tomáš – 7 let

Příloha č.5: Ukázky k úkolu – misky ve tvaru zvířete

Obr. 9 – Eliška - 9 let

Obr. 10 – Iva - 7 let

Příloha č.6: Ukázky k úkolu – křovácká kresba

Obr. 11 – Bára - 9 let

Obr. 12 – Káťa - 9 let

Obr. 13 – Iva - 7 let

Příloha č.7: Ukázky k úkolu – masky

Obr. 14 – Kát'a - 9let

Obr. 15 – Tereza - 7 let

Obr. 16 – Oliver – 7 let

Příloha č.8: Ukázky k úkolu – rumbakoule

Obr. 17 – Oliver, Filip, Veronika, Míša (7 – 9 let)

Obr. 18 – Kristýna – 9 let

Příloha č.9: Ukázky k úkolu – hlavy

Obr. 19 – Maruška, Nikola - 10 let

Obr. 20 – Veronika – 9 let

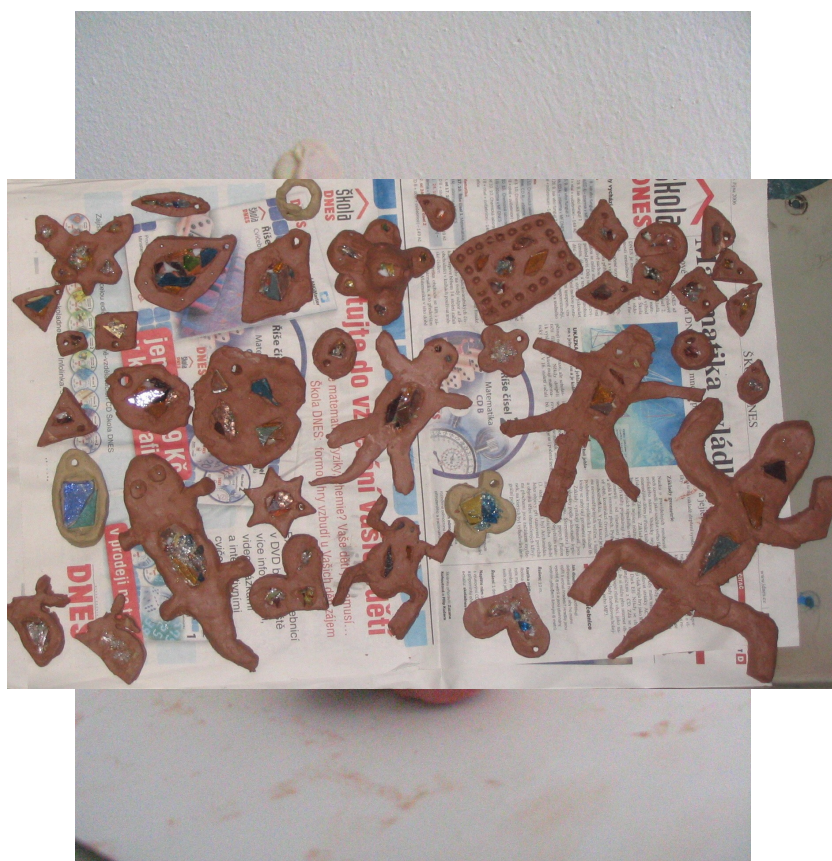
Obr. 21

Veronika, Oliver - 7 let

Příloha č.10: Ukázky k úkolu – sošky

Obr. 22 – Kristýna, Kát'a - 9 let

Obr. 25 – Maruška - 10 let

Obr. 26 – Veronika - 7 let

Obr. 27 – Tomáš - 7 let

Příloha č. 12: Ukázky k úkolu – stoličky – skupinové práce

Obr. 28 – stolička s hady

Obr. 30 – Sedátko s hady

Obr. 31 – kočičí sedátko

Příloha č. 13: Vlastní práce k
úkolům č. 1, 2

Obr. 32 – puzzle – mapa Afriky

Obr. 33 – lod'ka

Příloha č. 14: Vlastní práce k úkolům č. 3, 4

Obr. 34 – tuleň středomořský

Obr. 35 – miska do tvaru žirafy

Příloha č. 15: Vlastní práce k úkolům č. 5, 6, 7

Obr. 36 – napodobenina kresby
přírodních národů

Obr. 37 - rumbakoule

Obr. 38 - maska

Příloha č. 16: Vlastní práce k úkolům č. 8, 9,

Obr. 39 - hlava

Obr. 40 - soška

Příloha č. 17: Vlastní práce k úkolům č. 10, 11

Obr. 41 – přívěšky na krk

Obr. 42 - stolička